

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

The background features a collage of semi-transparent, light-colored graphics including bar charts, line graphs, circular gauges, and a network diagram with nodes and connecting lines, all set against a dark blue background with a faint world map.

Насърчаване на конструктивния капитал в България и в Северна Македония

Изграждане на мостове за евроатлантическа интеграция, свързаност и икономическа сигурност

Насърчаване на конструктивния капитал в България и в Северна Македония

**Изграждане на мостове за евроатлантическа
интеграция, свързаност и икономическа сигурност**

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Военната агресия на Русия в Украйна възроди визията за силна, стабилна и обединена Европа, основана на взаимни политически, икономически и свързани със сигурността интереси. Европейският съюз (ЕС) затвърди своята недвусмислена подкрепа за интеграцията на Западните Балкани и страните от Източното съседство в ЕС. Това открива възможност за България и Северна Македония да изпълнят това обещание заедно и да укрепят икономиките и обществата си, като по този начин направят ЕС и НАТО по-силни и по-устойчиви.

Настоящият доклад идентифицира възможностите за реализиране на пълния икономически потенциал на двустранното сътрудничество и предоставя цялостен набор от препоръки за насърчаване на конструктивния капитал в България и в Северна Македония и между тях. Въз основа на консултации със съответните заинтересовани страни, включително бизнес лидери и асоциации, тези препоръки полагат основите на съвместна стратегия за подобряване на бизнес средата, активизиране на икономическите отношения и насърчаване на споделения просперитет.

Автори:

Д-р Ваня Петрова, старши анализатор, Икономическа програма, Център за изследване на демокрацията
Руслан Стефанов, програмен директор и главен икономист, Център за изследване на демокрацията
Кристина Цабала, анализатор, Икономическа програма, Център за изследване на демокрацията

Редакционна колегия:

Д-р Огнян Шентов
Руслан Стефанов
Д-р Тодор Галев

Този доклад е финансиран от Центъра за международно частно предприемачество (CIPE), Вашингтон. Центърът за изследване на демокрацията е изцяло отговорен за съдържанието на публикацията, която не отразява непременно позицията на CIPE.

Снимка на корицата: Canva

ISBN: 978-954-477-460-8

© 2022, Център за изследване на демокрацията
Всички права запазени.

БЛАГОДАРНОСТИ

Анализът на икономическите данни и систематизираното извеждане на основните изводи за насърчаване на конструктивния капитал в България и в Северна Македония е извършен от интердисциплинарен екип на Центъра за изследване на демокрацията и Института за демокрация "Societas Civilis" – Скопие (IDSCS). Завършването на този доклад нямаше да бъде възможно без всеотдайните усилия на Марко Трошановски, председател на IDSCS, Зоран Нечев, ръководител на Центъра за европейска интеграция към IDSCS, и Миша Поповиќ, ръководител на Центъра за добро управление към IDSCS.

Центърът за изследване на демокрацията непрекъснато черпи вдъхновение и идеи от Центъра за международно частно предприемачество (CPE) във Вашингтон, който първоначално разработи концепциите за конструктивен и корозивен капитал. През октомври 2022 г. Центърът за изследване на демокрацията проведе стратегическа дискусия с Андрю Уилсън, изпълнителен директор на CPE, Ерик Хонц, директор на Центъра за отговорни инвестиции, и Наталия Отел Белан, регионален директор на CPE за Европа и Евразия. Джефри Лайтфут, програмен директор на CPE за Европа, и Джон Кей, сътрудник за Европа и Евразия, оказаха безценна подкрепа в реализацията на съпътстващо събитие в Брюксел през октомври 2022 г.

Анализът на политиките в доклада се основава на дискусиите с Николай Милков, министър на външните работи на България, и Буяр Османи, министър на външните работи на Северна Македония, както и на участието им в кръгла маса за насърчаване на конструктивния капитал между двете страни, проведена в София през ноември 2022 г. Центърът за изследване на демокрацията оценява подкрепата на Лукаш Кауцки, посланик на Чешката република в София, и Ярослав Лудва, посланик на Чешката република в Скопие, които помогнаха за включване на изводите от доклада в работата на чешкото председателство на Съвета на Европейския съюз. Посолството на САЩ в София и посланик Херо Мустафа неуморно подкрепяха засилването на сътрудничество между България и Северна Македония и работата на Центъра за изследване на демокрацията за насърчаване на конструктивния капитал.

Многочислените задълбочени дискусии с Александър Кържаловски, директор на Македонския център за международно сътрудничество (МЦМС) и Сашо Клековски, старши съветник в МЦМС, обогатиха текста с гледната точка на Северна Македония. Вели Кречи, професор в Югоизточноевропейския университет, сподели своите задълбочени наблюдения относно инфраструктурата, свързаността между бизнеса и хората на двете страни. Екипът на Американската търговска камара в Северна Македония предостави полезни идеи в началната фаза на изготвяне на настоящия доклад. Центърът за изследване на демокрацията би искал да изкаже специални благодарности на Драган Давидков,

президент, и Йелена Арсовска, изпълнителен директор на Американската търговска камара в Северна Македония.

Центърът за изследване на демокрацията проведе многобройни срещи с експерти, журналисти и изследователи в Скопие, София и Брюксел, които допринесоха за по-доброто разбиране на възможностите и предизвикателствата пред двустранните отношения между България и Северна Македония.

В създаването, прецизирането и завършването на доклада се включиха редица служители на Центъра за изследване на демокрацията. Мартин Владимиров, директор на Програма „Енергетика и климат“, помогна за по-ясното разбиране на възможностите пред двете страни в енергетиката и зеления преход. Петър Терзиев, анализатор в Икономическата програма, имаше съществена роля за систематизирането на статистическите данни и справочната информация. Галина Сапунджиева, служител по комуникациите, осигури техническата редакция и подготовката на доклада за публикуване. Специални благодарности за Конър О'Кели, анализатор, Икономическа програма, за внимателната корекция на текста на английски език и на д-р Пеню Кирацов, графичен дизайнер, за това, че направи доклада визуално по-привлекателен и информативен. Центърът за изследване на демокрацията би искал да благодари на своя отдаден екип от стажанти, и по-специално на Александра Уонг и Джошуа Бабатунде, които помогнаха при подготовката на фоновите анализи, събирането на данни и цитирането.

СЪДЪРЖАНИЕ

РЕЗЮМЕ	11
ВЪВЕДЕНИЕ.....	17
ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ КЪМ ЕС	19
НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ	25
ДВУСТРАННИ ОТНОШЕНИЯ	29
Секторни споразумения.....	30
Сътрудничество в областта на сигурността	30
Сътрудничество, подпомагано от ЕС.....	31
ИКОНОМИЧЕСКИ РЕЗУЛТАТИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ ...	35
ИНВЕСТИЦИОНЕН КЛИМАТ ЗА КОНСТРУКТИВЕН КАПИТАЛ ...	39
Търговия.....	39
Инвестиции и парични преводи	42
Зони за свободна търговия	47
Туризм	50
ПРИОРИТЕТНИ ОБЛАСТИ ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА КОНСТРУКТИВЕН КАПИТАЛ	53
Инфраструктура	53
Зелена трансформация	55
Иновации и цифровизация	59
КАКВО СЛЕДВА: НЕПОСРЕДСТВЕНИ ПРИОРИТЕТИ	61
ПРИЛОЖЕНИЕ: ИЗБРАНИ МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА БЪЛГАРИЯ И СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ	69

СПИСЪК НА ФИГУРИ

Фигура 1. Цели на доклада	18
Фигура 2. Рамка за промотиране на конструктивния капитал между България и Северна Македония	20
Фигура 3. Целеви области на Програмата за трансгранично сътрудничество Интеррег за България и Северна Македония	23
Фигура 4. Основни характеристики на страните	28
Фигура 5. Дългият и криволичещ път на Северна Македония към започване на преговори за присъединяване към ЕС	32
Фигура 6. Основни икономически показатели	36
Фигура 7. Избрани класации за дългосрочна конкурентоспособност ..	37
Фигура 8. Топ дестинациите за износа на България и Северна Македония	40
Фигура 9. Групи стоки с най-голям дял в износа между България и Северна Македония	41
Фигура 10. Зони за свободна търговия в Северна Македония	50
Фигура 11. Трансевропейски коридори VIII и X, свързващи България и Северна Македония	55

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ

Таблица 1. Конструктивен и корозивен капитал	17
Таблица 2. Инструменти на ЕС, които могат да бъдат използвани за привличане на конструктивен капитал в България и в Северна Македония	23

СПИСЪК НА КАРЕТА

Каре 1. Български проекти за развитие в Северна Македония	34
Каре 2. Изграждане на магистрала за движение на капитали между Скопие и Франкфурт през София	47

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

БАИ	Българската агенция за инвестиции
БВП	Брутен вътрешен продукт
БНР	Българско национално радио
БТФ	Борсово търгувани фондове
ВЕИ	Възобновяеми енергийни източници
ДДС	Данък върху добавената стойност
ЕБВР	Европейска банка за възстановяване и развитие
ЕБС	Европейски банков съюз
ЕВМ II	Европейски валутен механизъм II
ЕЗФРСР	Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони
ЕИТ	Европейското иновационно табло
ЕС	Европейски съюз
ЕСФ	Европейски социален фонд
ЕФМДР	Европейски фонд за морско дело и рибарство
ЕФРР	Европейски фонд за регионално развитие
ЕС	Европейски съюз
ЗБ	Западни Балкани
ЗБ6	Шестте страни от Западните Балкани
ЗСТ	Зони за свободна търговия
ЗТИР	Зони за технологично-индустриално развитие
ИКТ	Информационни и комуникационни технологии
ИТ	Информационни технологии
КФ	Кохезионен фонд
МВУ	Механизъм за възстановяване и устойчивост
МСП	Малки и средни предприятия
НАТО	Организация на Северноатлантическия договор
НИРД	Научноизследователска и развойна дейност
НПЕК	Национален план за енергетика и климат
НПВУ	Национален план за възстановяване и устойчивост
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
ПЧИ	Преки чуждестранни инвестиции
РСП	Разкрито сравнително предимство
САЩ	Съединени американски щати
СИФ	Световен икономически форум
ССА	Споразумение за стабилизиране и асоцииране
ТЕЦ	Топлоелектрическа централа
ФСП	Фонд за справедлив преход
ЦИЕ	Централна и Източна Европа

РЕЗЮМЕ

Войната в Украйна засили вниманието на Европейския съюз към необходимостта от по-експедитивна, но основана на реални заслуги **интеграция на Западните Балкани** и страните от **Източното съседство** в ЕС. В тази връзка Европейската комисия и държавите членки засилиха своя стремеж да разрешат неуредените двустранни въпроси в региона, които възпрепятстват напредъка в присъединяването и създават вакуум за навлизане на злонамерени чуждестранни сили като Русия. Един от тези нерешени въпроси е сътрудничеството между България и Северна Македония. След пробива по време на френското председателство на Съвета на Европейския съюз през 2022 г., двете страни трябва да се съсредоточат върху възстановяването и заздравяването на отношенията си, като **разкрият възможности за привличане на инвестиционни потоци от конструктивен капитал** от САЩ и ЕС.

През последните девет години България неизменно е втората по големина експортна дестинация на Северна Македония. През 2021 г. македонският износ за България възлиза на 335 млн. евро, което е исторически максимум. В същото време, българският износ за югозападната ѝ съседка достигна десетгодишен връх през същата година – 411 млн. евро. Очаква се през **2022 г.** търговският оборот между двете държави **за първи път да надхвърли 1 млрд. евро**. Северна Македония се нарежда на 22-ро място по внос в България, докато България е осмият по големина партньор по внос в Северна Македония. На фона на тези несъмнено добри постижения, съществуват значителни допълнителни възможности за **по-нататъшно разширяване на търговските и инвестиционните отношения**. Взаимно, двете страни са сред основните дестинации за зараждащата се чуждестранна инвестиционна дейност на техния бизнес. В края на 2021 г. българските преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в Северна Македония заемат девето място със 158 млн. евро.¹ България е шестата по големина дестинация за македонските инвестиции, които през 2021 г. възлизат на близо 9 млн. евро.² По подобен начин прогресивно се развива и двустранният туризъм: България е четвъртият по големина входящ пазар за югозападната си съседка, а Северна Македония е шестият най-предпочитан пазар за България.³ От началото на 2022 г. секторният диалог в областта на икономиката, енергетиката, инфраструктурата, образованието и културата се активизира. Властите на България и Северна Македония обсъждат няколко съвместни инициативи за укрепване на енергийната си сигурност. В края на октомври 2022 г. двете страни започнаха изграждането на жизненоважния за икономическата интеграция железопътен коридор VIII.

През последните 20 години двете страни претърпяха съществени политически, социални и икономически промени и постигнаха **значителен**

¹ Данни от Българската народна банка.

² Данни от Националната банка на Република Северна Македония.

³ Според съпоставими данни от 2018 г.

напредък в евроатлантическата интеграция. Северна Македония отбеляза сериозен напредък в създаването на необходимите условия за изграждането на динамичен частен сектор. България също измина дълъг път напред: перспективата за присъединяване към еврозоната стана възможна благодарение на поддържането на устойчива макроикономическа среда и фискална дисциплина. Бяха предприети значителни структурни реформи за повишаване на производителността, увеличаване на конвергенцията на доходите и справяне със социалните предизвикателства. През последното десетилетие БВП на глава от населението в двете държави почти се удвои. В това отношение България отбелязва по-висок растеж, достигайки 58% от средното равнище в ЕС по стандарт на покупателната способност, докато Северна Македония – 38% през 2020 г.

И двете страни обаче все още са изправени пред **упорити социално-икономически пречки и предизвикателства**, породени от незавършената програма за реформи в областта на върховенството на закона и на съществените различия между правната рамка и нейното действително прилагане. Досега България има най-ниската производителност и БВП на глава от населението в ЕС. Трябва да се подчертае, че страната все още не е станала член на Шенгенското споразумение (въпреки че е изпълнила техническите критерии още през 2014 г.), на еврозоната (въпреки че е в режим на валутен борд) и на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) (въпреки че е подала молба за членство през 2007 г.). Северна Македония също не е завършила жизненоважни структурни стопански реформи, което поддържа високи нива на безработица и сива икономика. В резултат на описаните тенденции **делът на инвестициите в БВП на двете държави намалява** през последните десет години. Инвестициите в България възлизат средно на малко под 10 млрд. евро годишно, а в Северна Македония – на приблизително 2 млрд. евро. В резултат, икономиките на двете държави взети заедно са инвестирани значително по-малко, отколкото например Словакия самостоятелно.

Време е правителствата на България и Северна Македония да **дадат приоритет на съвместна програма за инвестиции и растеж**. ЕС и НАТО предоставят подходяща рамка и достатъчно ресурси за изпълнението на такава програма. Механизмът за възстановяване и устойчивост на ЕС (МВУ) осигурява на България най-големия в историята на страната пакет публично финансиране до 2027 г. Северна Македония очаква да се възползва от значително увеличение на предприсъединителното финансиране от ЕС. Двете правителства следва да се стремят да използват тези съществени публични ресурси, за да **привлекат поне три пъти повече конструктивен капитал от частния сектор**, т.е. инвестиции, които са прозрачни, отговорни и пазарно ориентирани.

България и Северна Македония трябва да се постараят да запазят и приложат политическия компромис, постигнат по време на френското председателство на ЕС, който проправи пътя за започване на присъединителни преговори с Република Северна Македония. Разрешаването на неуредените двустранни въпроси ще повиши и устойчивостта на двете страни срещу зловредно външно влияние. Удачни рамки за следване са *Актът за демокрация и просперитет на Западните Балкани*, предложен за приемане от Конгреса на САЩ, и *Планът за действие за демокрация на ЕС*. Следващи-

те **политически препоръки** биха могли да формират гръбнака на **съвместна стратегия на България и Северна Македония за привличане на повече конструктивен капитал** за просперитет в региона:

Активизиране на сътрудничеството в рамките на интеграционния процес на ЕС

- Прилагане и надграждане на различните **секторни мерки**, описани в Съвместния протокол между София и Скопие от юли 2022 г., а именно в следните области:
  - о икономика, търговия и иновации;
  - о инфраструктура, транспорт, свързаност;
  - о европейско сътрудничество – зелен преход и цифрова трансформация, върховенство на закона;
  - о туризъм, култура, наука и образование, младеж и спорт.

Дейността на различните работни групи на министерско равнище трябва да бъде възобновена и да се изпълнява в рамките на конкретни планове за действие и срокове. Това трябва да помогне на двете държави да използват ресурсите на ЕС за привличане на конструктивен капитал от частния сектор, по-специално в **двете приоритетни области**, които Европейската комисия определи за периода 2021 – 2027 г. – **екологична и цифрова трансформация**.

- **Обмен на опит в областта на интеграцията в ЕС**, включително чрез използване на езиковата близост, което би могло да ускори транспонирането на достиженията на правото на ЕС в Северна Македония. Скопие започна подготовката си за присъединяване към ЕС още през 2005 г. Сега тя може да използва този ранен старт, за да ускори преговорите си за присъединяване. Северна Македония трябва да се стреми да се възползва от неотдавнашния опит на България и Хърватия в областта на присъединяването, както и от текущите преговори с ЕС на настоящия лидер Черна гора.
- **Ангажиране с планирането и изпълнението на повече съвместни проекти** в рамките на инструментите за финансиране на ЕС, които са на разположение на двете страни. България би могла да има водеща роля в този процес и да предвиди повече средства за планиране и активизиране на това сътрудничество. България би могла да инициира създаването на **специален двустранен фонд за развитие на инфраструктурата** (например в размер на 1 млрд. евро през следващото десетилетие) като израз на политическа воля и практическа готовност за постигане на промяна и привличане на повече конструктивен капитал в съседните държави.
- Разработване на подобни инструменти в двете страни за сътрудничество в областта на **иновациите, информационните технологии и зелените технологии**, както и в областта на **гражданското общество и младежкото сътрудничество** в рамките на официалната помощ за развитие на България. Това сътрудничество може да бъде допълнително засилено чрез програмата на ЕС за двустранно трансгранично сътрудничество Интеррег. **Фондът на фондовете на Бъл-**

гария, който управлява подкрепата за иновативни финансови инструменти за рисков капитал и градско развитие, би могъл допълнително да насърчи интеграцията на динамичните екосистеми за стартиращи предприятия в областта на информационните технологии в двете държави. Министерствата на икономиката, иновациите и науката биха могли да насърчат сътрудничеството по **рамковата програма на ЕС за научни изследвания и иновации** чрез целенасочена подкрепа за подготовка на съвместни проекти по програмата.

- Стремеж от страна на България да **стане един от двустранните донори** по Инвестиционната рамка за Западните Балкани, за да подкрепи сближаването на Северна Македония с ЕС, засилвайки сътрудничеството между двете страни в този процес. Това би могло да спомогне и за позиционирането на България като един от стратегическите партньори на Общия регионален пазар на Западните Балкани.
- **Използване на други международни и регионални инициативи за сътрудничество** за привличане на конструктивни капиталови инвестиции в двете страни, като Берлинския процес, Съвета за регионално сътрудничество и Процеса за сътрудничество в Югоизточна Европа, Инициативата за сътрудничество в Югоизточна Европа, Централноевропейската инициатива, Инициативата „Три морета“, макрорегионалните стратегии на ЕС (Дунав и Адриатика – Йонийско море) и др.

Увеличаване на свързаността

- Инвестиране на повече усилия и ресурси за постигане на осезаеми резултати в **подобряването на пътната и железопътната инфраструктура** по всички гранични пунктове, което ще увеличи свободното движение на стоки и хора, както и ще засили военната мобилност на НАТО между съюзниците на източния фланг (напр. трасето на Коридор VIII и железопътната линия София-Скопие; новият трансграничен контролно-пропускателен пункт).
- Възползване от импулса и възможностите, които предлага междусистемната газова връзка Гърция-България, за да развият **допълнителни газови връзки между България и Северна Македония**, като същевременно изпълнят намерението си да предоставят достъп на Северна Македония до съоръжението за съхранение на газ в Чирен.
- Създаване на пазар на електроенергия „ден напред“ в Северна Македония като предшественик на изпълнението на пътна карта за **свързване на пазарите на електроенергия** на двете страни.
- По-нататъшно разширяване на търговията, инвестициите и туризма. Като обща цел двете страни биха могли да си поставят **стремежа да достигнат статут на най-бързо растящ търговски и инвестиционен оборот една за друга**. Те трябва също така да насърчават взаимните инвестиции, да гарантират защитата на инвеститорите и да се стремят към интеграция на веригите за доставки и добавена стойност. Секторът на информационните технологии може да бъде допълнително стимулиран да обменя опит, знания и ресурси.

- Насърчаване на **обмена на опит и техническа помощ** за разработване на мерки и дейности за развитие на предприемачеството и конкурентоспособността на МСП.
- Разработване, укрепване и координиране на механизми за икономическа сигурност, като например **скрининг на инвестициите и налагане на санкции** в рамките на ЕС, като се използва опитът на страните от ЦИЕ, ЕС и САЩ.
- Фокусиране върху **конкретни сектори с потенциал за растеж и работни места** от двете страни на границата и в съответствие с цифровата модернизация и зелената трансформация на двете икономики (напр. ИТ сектора).
- Увеличаване на усилията и отделяне на ресурси за насърчаване на по-голяма **свързаност между хората** като незаменим инструмент за преодоляване на разделенията от миналото. Решаване съвместно на **демографските проблеми и проблемите с „изтичането на мозъци“** чрез използване на ноу-хау и по-добри възможности за стипендии.

Преодоляване на уязвимостите в областта на завладяването на държавата и икономическата сигурност

- България и Северна Македония трябва да се възползват от членството си в НАТО като отправна точка и основа за **укрепване на сътрудничеството в областта на отбраната и подобряване на сигурността за развитие на бизнеса.**
- **По-тясно сътрудничество със САЩ** като все още незаменима страна за гарантиране на демократичния преход в целия регион на Балканите и Черно море. България трябва да се стреми да разшири ролята си в рамките на инициативата „Три морета“ и да съгласува работата си в нея с приоритетите на двустранното сътрудничество със Северна Македония.
- **Справяне с двойното предизвикателство на завладяването на държавата и медиите и на руската икономическа война** и влияние в региона.

Засилването на сътрудничеството между България и Северна Македония обещава да отвори процеса на присъединяване към ЕС за целите Западни Балкани и да повиши перспективите за просперитет на Югоизточна Европа. **От лидерите на правителствата, частния сектор и гражданското общество на двете страни зависи да изпълнят това обещание заедно.** Пътят няма да е лесен – той трябва да бъде проправен върху тежък слой история от предишни провали. Но ако се изправят на крака, България и Северна Македония ще укрепят икономиките си, обществата си и защитата си срещу намесата в процеса на демократизация на Русия и други авторитарни държави, правейки ЕС и НАТО по-силни и по-обединени.

ВЪВЕДЕНИЕ

Агресивната война на Русия срещу Украйна предизвика безпрецедентна проява на единство, решителност и устойчивост от страна на световната и европейската демократична общност. Това **отвори възможност** за страните от Западните Балкани да се върнат по пътя на демократичните пазарни реформи и евроатлантическата интеграция. България и Северна Македония биха могли да използват този прозорец, за да започнат следващия етап от икономическото си развитие и съвместната си интеграция в европейските пазари.

През последните две десетилетия двете страни постигнаха значителен политически, социален и икономически напредък. Въпреки това те са изправени пред нерешени предизвикателства в областта на управлението, които позволяват завладяване на държавата и медиите, вредят на икономическата стабилност и отслабват европейската сигурност. Независимо, че възстановяване на двете държави след пандемията беше ограничено от войната в Украйна и свързаната с нея енергийна криза, която предизвика шокови вълни в целия регион, пред тях се разкриват огромни възможности. До 2027 г. се очаква България да получи най-големия пакет от инвестиции в публичния сектор в своята история, а Северна Македония може да се възползва от значително увеличение на финансирането от ЕС и САЩ. За да се възползват максимално от тези възможности обаче, двете правителства трябва да **впрегнат публичното финансиране за привличане на конструктивен капитал**⁴ от частния сектор, т.е. инвестиции, които са прозрачни, отговорни и пазарно ориентирани. Ако бъде използвана правилно, публичната инвестиционна подкрепа на ЕС може да доведе до трикратно по-голям приток на частен конструктивен капитал от ЕС и САЩ.

Таблица 1. Конструктивен и корозивен капитал

Конструктивен капитал	Корозивен капитал
Добре управлявани инвестиционни потоци, които служат за прозрачни, пазарно-ориентирани и отговорни цели както при източниците на финансиране, така и при получателите.	Непрозрачни инвестиционни потоци, които нямат пазарна ориентация и имат за цел да се възползват от дефицитите в качеството на управление, за да повлияят на икономическото, политическото и социалното развитие на страните получателки.

Източник: Център за международно частно предприемачество, Вашингтон.⁵

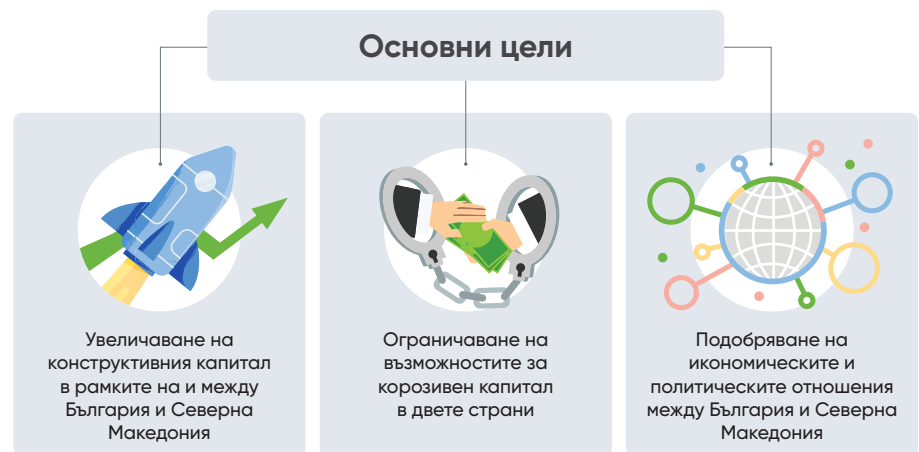
⁴ Конструктивният капитал се отнася до добре управлявани инвестиционни потоци, които служат за постигането на прозрачни, пазарно ориентирани и отговорни цели както при източниците на финансиране, така и при получателите. Вижте още: Center for International Private Enterprise, *A Framework for Constructive Capital: Investment, Integrity, Impact*, 2022.

⁵ Центърът за международно частно предприемачество във Вашингтон от десетилетия работи за укрепване на демокрацията по света чрез частна инициатива и пазарно ориентирани реформи. Центърът е разработил концепцията за **конструктивен и корозивен капитал**.

Настоящият доклад предлага **неизчерпателен набор от политически препоръки за засилване на притока на конструктивен капитал в рамките на и между България и Северна Македония**. Докладът е насочен към постигането на три взаимно свързани цели:

1. насърчаване на конструктивния и ограничаване на корозивния капитал както в България, така и в Северна Македония;
2. разкриване на основните пречки пред двустранния приток на конструктивен капитал; и
3. предлагане на интегрирани предложения за политики и мерки за стимулиране на инвестициите в развитието на частния сектор, технологичния напредък и иновациите.

Фигура 1. Цели на доклада

Източник: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕ КЪМ ЕС

България и Северна Македония биха могли да се възползват от значителните инвестиции на ЕС в публичния сектор в двете страни, за да **разработят цялостна рамка за привличане на конструктивен капитал**. Рамката за присъединяване и интеграция на ЕС предоставя допълнителни важни критерии за добро управление и прозрачност на пазара, по-специално що се отнася до обществените поръчки, държавните помощи и проверката на инвестициите – области, които са от решаващо значение за привличането на конструктивен капитал. Членството на двете държави в НАТО е важна опора за сигурността, която позволява на правителствата им да се съсредоточат върху програмата за икономически реформи. В същото време водещата роля на САЩ и подновената им ангажираност с региона в областта на демократизацията и борбата с корупцията чрез Срещата на върха за демокрация и Глобалния закон „Магнитски“ могат да дадат необходимия импулс за напредък в областта на върховенството на закона. За да привлекат конструктивен капитал за модернизиране на икономиките си, България и Северна Македония могат да се съсредоточат върху разработването на съвместни икономически инициативи и проекти, насочени към постигане на модернизация чрез изпълнение на **общите приоритети на ЕС за цифров и зелен преход**.⁶ Двете страни могат да координират усилията си за декарбонизация и кръгова икономика, като обединят капацитета и знанията си и се включат в Двойния преход с използването на конструктивен капитал.

ЕС предоставя **много по-висока степен на публична финансова помощ на България**, отколкото на страните от Западните Балкани, включително Северна Македония. За периода 2021 – 2027 г. България трябва да получи 11 млрд. евро⁷ от структурните и кохезионния фонд на ЕС, които могат да бъдат допълнени с над 10 млрд. евро от Механизма за възстановяване и устойчивост. Освен тези двустранни механизми за финансиране между ЕС и България, страната има достъп и до множество общоевропейски програми във всички области на европейската политика. Освен това към 2022 г. България се нарежда сред петте държави – членки на ЕС, с най-стабилни фискални позиции, благодарение на комбинацията от нисък публичен дълг и бюджетен дефицит. В това си качество **България би могла да поеме водеща роля в разработването и прилагането на политики за икономическо сътрудничество** с Република Северна Македония, насочени към подобряване на инвестиционния климат и притока на частен конструктивен капитал в двете съседни държави.

⁶ Център за изследване на демокрацията, *Насърчаване на конструктивния капитал в България*, София: Център за изследване на демокрацията и Фондация ПИК, 2021.

⁷ European Commission, “EU Cohesion Policy: Commission adopts €11 billion Partnership Agreement with Bulgaria for 2021 – 2027”, *Newsroom*, July 6, 2022..

Фигура 2. Рамка за промотиране на конструктивния капитал между България и Северна Македония⁸

Източник: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

През 2020 г., в стремежа си да увеличат помощта си за региона и да ускорят интеграцията му, Европейската комисия, държавите – членки на ЕС, и Норвегия стартираха **Икономическия и инвестиционен план за Западните Балкани**.⁹ Той има пет инвестиционни приоритета: устойчив транспорт; чиста енергия; околна среда и климат; цифровизация; и човешко развитие. Планът мобилизира публична подкрепа от ЕК в размер на 9 млрд. евро за периода 2021 – 2027 г., за да се засили икономическото и социалното сближаване на региона с ЕС. Планът има за цел да стимулира дългосрочното възстановяване на региона, като същевременно преодолее структурните слабости и ускори екологичния и цифровия преход. Освен това ЕС ще предостави гаранции в размер на 1 млрд. евро за намаляване на разходите за финансиране на инвестиции. Планът се допълва и от **гаранционния механизъм за Западните Балкани**, който има за цел да привлече инвестиции в размер до 20 млрд. евро през следващите десет години.¹⁰

Средствата за Икономическия и инвестиционен план и Гаранционния механизъм за Западните Балкани са осигурени от Инвестиционната рамка за Западните Балкани¹¹ – платформа с множество донори, която

⁸ Center for International Private Enterprise, *A Framework for Constructive Capital: Investment, Integrity, Impact*, 2022. Рамката отговаря на въпроса как държавите могат да разработят ефективни политически програми за насърчаване на конструктивни капиталови потоци. В нея се определят нормативните и практическите основи на конструктивния капитал и се предлага модел за преодоляване на пропуските в управлението чрез взаимозависими връзки между инвестициите, интегритета и въздействието.

⁹ Western Balkans Investment Framework, *Economic and Investment Plan for the Western Balkans 2021-2027*.

¹⁰ Европейска комисия, *Икономически и инвестиционен план за Западните Балкани*, COM(2020) 641 final, Брюксел, 6.10.2020.

¹¹ Western Balkans Investment Framework, About us, *Who We Are*.

обединява финансови институции, включително Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) и Европейската инвестиционна банка, както и двустранни донори. България може да се възползва от тази възможност и да **стане един от двустранните донори** в тази съвместна европейска инициатива в подкрепа на сближаването на Северна Македония с ЕС, като засили сътрудничеството на двете страни в този процес. Това може да помогне и за позиционирането на България като един от стратегическите партньори на Общия регионален пазар на Западните Балкани.

През февруари 2022 г. беше одобрен първият пакет от 21 проекта в подкрепа на **водещите инвестиционни проекти на Плана** в размер на 1,1 млрд. евро безвъзмездни средства от ЕС чрез Инструмента за предприсъединителна помощ за периода 2021 – 2027 г. (ИПП III) и 3,2 млрд. евро обща стойност на инвестициите, с двустранни вноски от държавите – членки на ЕС, и Норвегия и изгодни заеми от международни финансови институции. Един от одобрените 21 проекта е последният участък от железопътния коридор между Северна Македония и България, като общата стойност на инвестицията е 412 млн. евро.

Северна Македония и България могат да си сътрудничат на двустранна основа за повишаване на конкурентоспособността на местните индустрии чрез **трансграничната програма Интеррег за Северна Македония и България**.¹² Приетата през 2015 г. програмата е на стойност над 19 млн. евро до 2020 г.¹³ За настоящия програмен период от 2021 до 2027 г. размерът на приноса на ЕС се увеличи до 31 млн. евро.¹⁴ Този бюджет на програмата включва и финансиране на един стратегически проект – граничният пункт Клепало, за който са заделени около 10 млн. евро. Програмата обхваща два гранични региона в България – областите Благоевград и Кюстендил – и три гранични региона в Северна Македония, Североизточен, Югоизточен и Източен, с обща площ 9501 кв. км и население над 480 000 души.¹⁵ Програмата насърчава проекти, свързани с опазването на природата и биоразнообразието, устойчивото използване на природните ресурси, опазването на околната среда и управлението на трансграничните рискове. От 2007 г. насам България и Северна Македония са стартирали **повече от 130 регионални проекта** по трансграничната програма Интеррег. До този момент основните дейности са обучения и кампании за повишаване на осведомеността. По-голямата част от водещите партньори са публични органи като общини, държавни агенции, асоциации и културни и образователни структури. **Бизнесът и частните предприятия**, както и техните асоциации, са **значително по-слабо представени**. Настоящото издание на програмата ще финансира проекти в рамките на три приоритета: повишаване на интегрираното развитие в трансграничния регион, превръщане на региона в по-зе-

¹² Интеррег ЕС, [Интеррег ИПП ТГС България – Република Северна Македония](#), 11 май 2018.

¹³ Интеррег ИПП ТГС България – Република Северна Македония, [2020+](#).

¹⁴ Министерство на регионалното развитие и благоустройството на Република България, [ИНТЕРРЕГ VI-A ИПП България – Северна Македония 2021-2027](#).

¹⁵ Тези 5 региона са разделени според Европейската номенклатура на териториалните единици за статистически цели (NUTS). Петте региона са на ниво NUTS III.

лен и подобряване на връзките между него (напр. новият граничен пункт Клепало).¹⁶

Освен основните инструменти на ЕС, предназначени специално за двете страни, които бяха описани по-горе, те могат да използват и редица други инструменти и програми на ЕС, достъпни за София и/или Скопие за финансиране на съвместни проекти, включително:

- Финансиране на **трансевропейските транспортни коридори**: Изграждането на железопътен коридор VIII в Северна Македония в посока към България се забавя значително, което е източник на безпокойство по отношение на финансирането от ЕС. Необходими са допълнителни и спешни усилия за ускоряване на напредъка във всички фази на този железопътен коридор и други приоритетни участъци от основната мрежа както за железопътния, така и за автомобилния транспорт.¹⁷
- **Европейската програма за научни изследвания и иновации „Хоризонт Европа“**, която разполага с общ бюджет от 95,5 млрд. евро и е отворена за научноизследователските организации и компании от България и Северна Македония.
- Инструменти за финансиране на **Европейския инвестиционен фонд и Европейската инвестиционна банка**, както и на Международната и Европейската банка за възстановяване и развитие.
- Фонд „Солидарност“ на ЕС за подпомагане при бедствия и Механизмът CARE за бежанците.
- **Макрорегионалните териториални стратегии** на ЕС и съответните им програми за финансиране. България е част от Дунавската регионална стратегия, докато Северна Македония¹⁸ все още не е част от нито една от стратегиите.
- Програмите и инициативите на **регионални и двустранни донори**, като например Централноевропейската инициатива, Вишеградския фонд и сътрудничеството за развитие на САЩ, Норвегия, Швейцария, Германия, Австрия и др.

¹⁶ През март 2022 г. се проведе онлайн сесия на Съвместната работна група по Програмата за трансгранично сътрудничество Интеррег-ИИП между България и Северна Македония за новия програмен период 2021 – 2027 г. След приемането на окончателния проект от Съвместната работна група, Програмата беше представена за окончателно приемане в Европейската комисия в Брюксел. Предстои одобрението ѝ от страна на ЕК.

¹⁷ European Commission, *North Macedonia Report 2022*, SWD(2022)337, Brussels, 12.10.2022, p. 94.

¹⁸ Единствената друга страна от Западните Балкани, която не е част от подобна регионална стратегия, е Косово.

Фигура 3. Целеви области на Програмата за трансгранично сътрудничество Интеррег за България и Северна Македония

Източник: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

Таблица 2. Инструменти на ЕС, които могат да бъдат използвани за привличане на конструктивен капитал в България и в Северна Македония

Инициативи и инструменти	Очакван бюджет	Времеви период	Отворено за:
<p>Интеррег III</p> <ul style="list-style-type: none"> • Трансгранично сътрудничество България – Република Северна Македония • Икономически и инвестиционен план за Западните Балкани 	<p>31 млн. евро</p> <ul style="list-style-type: none"> • 9 млрд. евро общо за всички програми 	2021 – 2027 г.	МК и БГ
Гаранционен механизъм за Западните Балкани	20 млрд. евро общо за всички програми	2021 – 2031 г.	МК
Хоризонт Европа	95 млрд. евро общо за всички програми	2021 – 2027 г.	МК и БГ
Трансевропейската транспортна мрежа (TEN-T)	Общо 18,5 млрд. евро бяха отпуснати за периода 2014 – 2020 г. по Европейската рамка за градска мобилност		МК и БГ
Механизъм за възстановяване и устойчивост	На България са предоставени безвъзмездни средства в размер на 5,69 млрд. евро и заеми в размер на 4,549 млрд. евро	2021 – 2027 г.	БГ

Таблица 2. Инструменти на ЕС, които могат да бъдат използвани за привличане на конструктивен капитал в България и в Северна Македония (продължение)

Инициативи и инструменти	Очакван бюджет	Времеви период	Отворено за:
<p>Европейски структурни и инвестиционни фондове</p> <ul style="list-style-type: none"> • Европейски фонд за регионално развитие (ЕФРР) • Европейски социален фонд (ЕСФ) • Кохезионен фонд (КФ) • Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР) • Европейски фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР) 	9 млрд. евро общо за всички проекти	2023 – 2027 г.	<p>БГ</p> <p>ЕФРР и ЕФРР могат да се използват за проекти, които включват и МК в териториално близки региони като Благоевград и Кюстендил.</p>
Фонд за справедлив преход (ФСП)	Общо 19,2 млрд. евро за всички проекти	2021 – 2027 г.	<p>БГ</p> <p>ФСП може да се използва за проекти в Кюстендил, който е допустима територия за финансиране</p>
Фонд „Солидарност“ на Европейския съюз	41,5 млн. евро бяха предоставени на България	През 2020 г. той беше разширен, за да обхване сериозни извънредни ситуации в областта на общественото здраве	БГ и МК
Помощ за възстановяване за сближаване на териториите на Европа (REACT-EU)	656 млн. евро (MEF 2021-2027, NGEU 2021-2024)	2021 – 2027 г. (крайният срок за кандидатстване е 2023 г.)	БГ

НАЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

Северна Македония е държава с висок среден доход и площ, малко по-малка от тази на Белгия. Близко една четвърт от двумилионното ѝ население живее в столицата Скопие, а около 40% – в селските райони. Северна Македония се намира на кръстопътя на два основни паневропейски коридора – коридор VIII „Изток – Запад“, свързващ Черно и Адриатическо море, и коридор X „Север – Юг“, свързващ Любляна и Будапеща със Солун.¹⁹ Повече от десетилетие стремежът към интеграция в ЕС и НАТО е движещата сила за законодателните, институционалните и икономическите реформи в страната. Провежданите благоразумни макроикономически политики понижиха инфлацията, създадоха фискално пространство за антициклично управление и смекчиха въздействието на световната финансова криза от 2008 – 2012 г. След 2009 г. растежът и експанзивните фискални мерки дадоха тласък на икономиката, създадоха заетост и намалиха бедността. Между 2000 – 2019 г. **доходът на глава от населението се удвои**, растежът на БВП беше средно 2,8% годишно, а безработицата намаля постепенно, от приблизително 32% до 17%. За осем години (2009 – 2017 г.) повече от 250 000 души бяха извадени от бедност.²⁰ Северна Македония демонстрира **сериозни постижения в прилагането на бизнес реформи** за култивиране на благоприятна бизнес среда и ускоряване на вътрешните и чуждестранните инвестиции. Забележително е, че страната поддържа една от най-ниските ставки на корпоративно данъчно облагане в света (10%). Въпреки това **завладяването на държавата и опасенията от корупция** са довели до спад на инвестициите като дял от БВП.

Като малка икономика с ограничен вътрешен пазар, Северна Македония зависи в голяма степен от търговията, като износът и вносът на стоки и услуги възлизат на 133% от БВП през 2018 г. Въпреки че повечето макроикономически показатели изглеждат съизмерими с тези на други кандидати за членство в ЕС по време на започването на присъединителните им договори, показателите за управление в света на Северна Македония не отговарят на изискванията.²¹ Продължителната политическа и изборна криза от 2015 – 2017 г. изведе на преден план **системните слабости на управлението** и срина общественото доверие. Развитието на страната е възпрепятствано от мащабната сива икономика²², крехките държавни

¹⁹ Северна Македония зависи от съседите си за транзита на стоки: най-близкото пристанище е Солун, Гърция – на около 90 км сухопътно, южно от границата.

²⁰ Равнището на бедност намалява с постоянни темпове – от 35,1% през 2009 г. до 18,2% през 2017 г. Състоянието на бедност се измерва, като се използва линията на бедност на страните с високи и средни доходи от 5,5 щатски долара на ден по паритет на покупателната способност от 2011 г. (World Bank Poverty and Equity Brief, April 2020).

²¹ По данни на Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) Северна Македония е на едно ниво със средното ниво на структурните и институционалните показатели на страните по време на отварянето на преговорите. Въпреки това тя е под 25-ия перцентил по отношение на индексите за върховенство на закона и контрол на корупцията.

²² Смята се, че сивата икономика представлява около една трета от БВП на страната. Dzhekova, R., Franic, J., Mishkov, L., and Williams, C., *Tackling the undeclared economy in FYR Macedonia: A baseline assessment*, University of Sheffield, 2014.

институции, неефективната съдебна система и публична администрация, незавършената програма за реформи и съществените **различия между законовите рамки и тяхното прилагане**. В страната се наблюдават признаци и практики на завладяване на държавата, включително връзки с организираната престъпност и корупция на всички равнища на управление и администрация, както и дълбоко преплитане на публични и частни интереси.²³ Тези дефекти и пропуски в управлението **стесняват пространството за конструктивен капитал и задълбочават икономическите и социални неравенства**. Непрекъснато нарастващият държавен дълг създава значителни рискове за устойчивостта на публичните финанси. Търговската и транспортната свързаност е недостатъчна; интеграцията в международните вериги за създаване на стойност е слаба; бизнес регулацията, конкуренцията и инвестиционните политики са незадоволителни; достъпът до финансиране и цифровата свързаност не се използват пълноценно. Напредъкът на Северна Македония е затруднен и от **недостига на работна ръка**, който се задълбочава от застаряващото население и дългогодишната традиция на емиграция. Деградацията на природните ресурси, лошото качество на въздуха и неадекватното управление на отпадъците са допълнителни проблемни области. В допълнение, Северна Македония е и предразположена към природни рискове: разположена върху Евразийската тектонична плоча, с разломна линия, разсичаща територията ѝ, тя има среден до висок риск от земетресения и е силно изложена на наводнения и горски пожари.²⁴

Въпреки това през последните две години Северна Македония **постигна** голям **напредък в евроатлантическата интеграция**, който страната би могла да използва, за да засили притока на конструктивен капитал, по-специално като се възползва от икономическите възможности, които предоставя съседството ѝ с България и с Гърция, държави – членки на ЕС и НАТО.

Петнадесет години след присъединяването на **България** към ЕС много инвеститори разглеждат страната като **привлекателна дестинация**, която предлага една от най-евтините работни сили в ЕС и ниски корпоративни и подоходни данъци. През 2015 г. България беше отличена като офшорна дестинация на годината от Националната аутсорсинг асоциация на Обединеното кралство и като европейска офшорна дестинация на годината от Европейската аутсорсинг асоциация. Въпреки това, България оглавява негативните класации в ЕС по отношение на заплати, производителност на ресурсите и труда, конкурентоспособност, транспортна инфраструктура, образование и здравеопазване. Тя е най-бедната, неравностойна, корумпирана и енергоемка икономика в ЕС. България е **най-бързо намаляващата нация в света**: през последните 30 години тя е загубила близо 28% от населението си. Прогнозите сочат, че до 2040 –

²³ Шентов, О., Стефанов, Р., и Тодоров, Б. (ред.), *Западните Балкани през 2020: рискове от завладяване на държавата и политически реформи*, SELDI, 2020.

²⁴ Рискът от наводнения е по-висок, отколкото в която и да е друга страна от региона на Европа и Централна Азия. Въз основа на данните от EM-DAT, в периода 1990 – 2022 г. в страната са регистрирани 24 тежки бедствия, довели до преки щети за над 629 млн. щатски долара (към настоящия момент), без да се отчитат загубите на човешки живот.

2050 г. тя ще намалее с още 25%.²⁵ Тази главоломна низходяща спирала се подхранва от ниската раждаемост, масовата емиграция и високата смъртност. Пандемията от коронавирус изостри демографската криза: България е на първо място в ЕС (на второ място в света) с най-голям брой смъртни случаи от Ковид-19 на милион души. При сегашните темпове на растеж на БВП на глава от населението се очаква конвергенцията към средния жизнен стандарт в ЕС да отнеме не по-малко от 2,5 десетилетия.

Положителен факт е, че България е **една от най-дисциплинираните във фискално отношение държави в ЕС**: през първото десетилетие на века средният темп на растеж се повиши и страната изгради фискални буфери, като същевременно намали публичния си дълг, който е един от най-ниските в ЕС. През юли 2020 г. българският лев се присъедини към Европейския валутен механизъм (ЕВМ II), известен като „чакалнята“ на еврозоната. След като правителството изпълни редица предварителни ангажименти в областта на банковия и небанковия финансов надзор, изпирането на пари и управлението на държавните предприятия, през октомври 2020 г. страната беше приета в Европейския банков съюз (ЕБС). Преминавайки тези два важни етапа по пътя към присъединяването към еврозоната, България **пое ангажимент да приеме единната валута в началото на 2024 г.** Въвеждането ѝ ще елиминира валутния риск, ще осигури по-голяма устойчивост на външни сътресения, ще понижи лихвените проценти, ще осигури по-благоприятен достъп до финансовите пазари и ще намали транзакционните разходи. Като цяло се очаква тези ползи да повишат икономическата ефективност и да ускорят растежа чрез по-нататъшна търговска и финансова интеграция.²⁶ През 2022 г. България, заедно с Румъния и Хърватия, получи зелена светлина за започване на преговори за присъединяване към ОИСР.²⁷

²⁵ Nikolov, K., „Bulgarian population shrunk over 10% in a decade“, *EURACTIV*, January 7, 2022.

²⁶ Продължителната политическа нестабилност в светлината на войната на Русия в Украйна прави прогнозите несигурни. България е изправена пред рискове за фискалната устойчивост и нивото на инфлацията в средносрочен и дългосрочен план.

²⁷ ОИСР, основана през 1961 г., е специален форум, в който правителствата на 38 демократични държави си сътрудничат за разработване на стандарти за публична политика, които насърчават устойчивия икономически напредък. На членовете се падат три пети от световния БВП, три четвърти от световната търговия и половината от световното потребление на енергия.

Фигура 4. Основни характеристики на страните

Източник: The World Factbook, Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

ДВУСТРАННИ ОТНОШЕНИЯ

България и Северна Македония имат **динамични и сложни дипломатически отношения, белязани от множество възходи и падения**, които следват вътрешнополитическите приоритети на двете страни. Налице са съществени нерешени въпроси в областта на политиката и историята. Двете страни са склонни да поставят политическите и историческите въпроси пред икономическото развитие. Въпреки това рамката за сътрудничество на ЕС и НАТО и двустранните отношения, развити през последните тридесет години, позволяват да се стимулира икономическият растеж за **привличане на конструктивен капитал** в региона. Това би било от полза за двете страни и би съживило икономическия растеж и просперитета по границата, която в миналото беше най-отдалечената и пуста част от Желязната завеса.

България е **първата държава, която признава Македония** през януари 1992 г., след като тя обявява независимост от Югославия. Двустранните дипломатически отношения са установени през декември 1993 г. До момента, в различни сектори на сътрудничеството, България и Северна Македония са сключили 55 двустранни споразумения, които не подлежат на ратификация, и 34 двустранни споразумения, които подлежат на законодателна ратификация.²⁸

Двете основни политически споразумения между страните са:

- **Съвместната декларация от 22 февруари 1999 г.**, подписана от министър-председателите на двете страни Иван Костов и Любчо Георгиевски. Тя е потвърдена със съвместен меморандум, подписан от двете страни на 22 януари 2008 г. в София. Съвместната декларация е първият официален опит за решаване на нерешените двустранни въпроси и за засилване на сътрудничеството чрез създаване на условия за свободно движение на стоки, капитали и хора; подобряване на трансграничния туризъм, транспорта и свързаността; и насърчаване на сътрудничеството в областта на здравеопазването, културата и медиите. Съвместната декларация обаче не доведе до пробив и през последвалите 15 години двустранните отношения останаха белязани от разногласия. През 2012 г. България се присъедини към Гърция и за пръв път наложи вето на началото на преговорите за присъединяване на Северна Македония към ЕС.²⁹
- **Договорът за приятелство, добросъседство и сътрудничество**, подписан от министър-председателите на двете страни, Бойко Борисов и Зоран Заев, на 1 август 2017 г. и влязъл в сила на 14 февруари 2018 г. Договорът има за цел да засили сътрудничеството в рамките на различни международни организации и форуми, в които членуват

²⁸ Списък на споразуменията, изготвен от Министерството на външните работи на Република Северна Македония, [Bilateral relations between the Republic of North Macedonia and the Republic of Bulgaria](#).

²⁹ Gotev, G., "Bulgaria vetoes Macedonia's EU accession talks", *EURACTIV*, November 2, 2012.

двете държави, особено в областта на евроатлантическата интеграция и пътя на Северна Македония за присъединяване към ЕС.³⁰ Договорът определя транспортните взаимовръзки и регионалната инфраструктура, правните и консулските области и туризма като фокусни точки за развитие на всеобхватни отношения, но не предлага план за действие, нито показатели за напредък, които да бъдат наблюдавани. Съществената част на документа повтаря много от разпоредбите от Съвместната декларация от 1999 г., но съдържа и няколко нови. По-специално, договарят включва ангажимента на България да споделя знания и опит, за да подпомага съседката си по пътя към членство в ЕС.

В съответствие с Договора са създадени два съвместни комитета:

- Съвместна междуправителствена комисия: учредена на 10 юни 2019 г. в София; съпредседателствана от министрите на външните работи на двете държави, тя следва да провежда заседания поне веднъж годишно, за да оценява изпълнението на Договора.
- Съвместна мултидисциплинарна експертна комисия по исторически и образователни въпроси: основана на 2 юли 2018 г. в София; има за цел да допринесе за обективна научна интерпретация на историческите събития, базирана на автентични и основани на доказателства исторически източници.

След първоначалния пробив, двете комисии бързо се сблъскаха с политически препятствия и разногласия, които се изостриха от прекъсването на глобалната пандемия. Последниците се потвърдиха, когато в края на 2020 г. България отново наложи вето върху началото на преговорите за присъединяване на Северна Македония към ЕС.

Секторни споразумения

В допълнение към двата договора за приятелство има няколко документа на секторно равнище, които дават възможност за трансгранично сътрудничество и насърчават взаимодействието на по-ниски административни нива (например отбрана, туризъм, енергетика, телекомуникации). Въпреки това те остават в сянката на по-широки политически разногласия, което намалява инвестиционната привлекателност и потенциала за икономическо сътрудничество между двете страни.

Сътрудничество в областта на сигурността

През 1999 г. двете министерства на отбраната подписват първото споразумение за логистична подкрепа на хуманитарните усилия в Косово. През същата година двете страни определят протокол за сътрудничество в областта на военната медицина. След това, през 2000 г., двете правителства подписват протокол за сътрудничество в областта на военното обучение, а през 2001 г. – споразумение за предоставяне на боеприпаси, ин-

³⁰ Официалните текстове на Договора и неговият превод на английски език са достъпни тук.

женерно имущество и резервни инструменти и принадлежности. През 2007 г. националните полицейски академии на двете държави сключват споразумение за сътрудничество. А през 2011 г. България и Северна Македония постигат споразумения за съвместни гранични патрули и вътрешен контрол.

През 2007 г. българското министерство на отбраната предостави на своя партньор от Северна Македония „БУЛКОД“ инструмент за кодификация на всички логистични информационни системи, съвместими със системата на НАТО. Най-новото споразумение в областта на отбраната е от ноември 2017 г. и съдържа план за сътрудничество между двете министерства на отбраната за обучение на механик-водители за танковете Т-71 от Армията на Северна Македония в България.

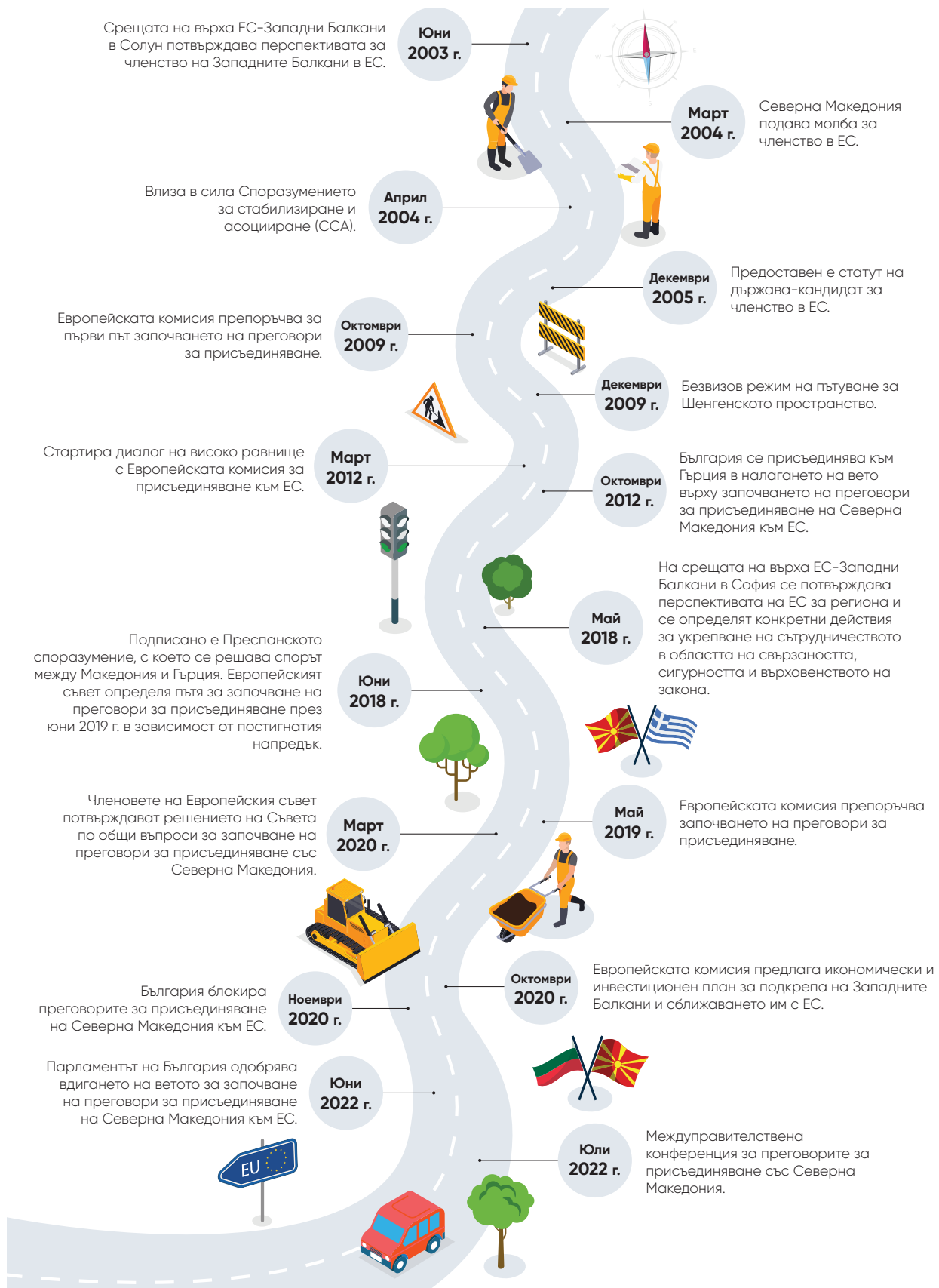
Сътрудничество, подпомагано от ЕС

През 2018 г. България пое ротационното председателство на ЕС за първи път след присъединяването си към Съюза през 2007 г. През шестте месеца на своето председателство страната даде приоритет на **разширяването на ЕС към Западните Балкани**, като на 17 май 2018 г. беше домакин на срещата на върха ЕС – Западни Балкани в София. По време на консултация с партньорите си от Западните Балкани и в присъствието на съответните регионални заинтересовани страни, лидерите на ЕС постигнаха съгласие по Декларацията от София, в която се потвърждава недвусмислената подкрепа на ЕС за европейската перспектива на Западните Балкани. ЕС потвърди отново ангажимента си на всички равнища да подкрепя политическата, икономическата и социалната трансформация в региона, включително чрез увеличаване на помощта въз основа на осезаем напредък в областта на върховенството на закона, както и в социално-икономическите реформи и укрепването на добросъседските отношения, регионалната стабилност и взаимното сътрудничество.

През 2020 г. **България и Северна Македония са съпредседатели на Берлинския процес.**³¹ Първото по рода си съвместно председателство на годишната среща на върха беше положителен сигнал, който подчертава, че двете държави могат да се обединят, за да запазят европейската перспектива на региона на челно място в дневния ред на ЕС. Въпреки че по-голямата част от председателството се проведе онлайн заради пандемията, министър-председателя на Северна Македония Зоран Заев пътува до България, за да открие на живо срещата с българския си колега Бойко Борисов. В рамките на срещата на върха през 2020 г. лидерите на шестте държави от Западните Балкани (ЗБ 6) (Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Черна гора, Северна Македония и Сърбия) приеха План за действие за общ регионален пазар за периода 2021 – 2024 г.

³¹ Създаден през 2014 г., Берлинският процес има за цел да подпомогне стратегията за разширяване на ЕС, като се съсредоточи върху намаляването на структурните различия в Западните Балкани (и Югоизточна Европа) и като насърчи свързаността във всички нейни аспекти (транспорт, икономика, енергетика, цифрови и нови технологии, околна среда, връзки между хората и т.н.).

Фигура 5. Дългият и криволичещ път на Северна Македония към започване на преговори за присъединяване към ЕС

Източник: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

След усилията на **френското председателство на Съвета на ЕС през първата половина на 2022 г.**, България оттегли ветото си и Северна Македония официално започна преговорите си за присъединяване към ЕС. Рамката, предложена от френското председателство за разрешаване на неуредените въпроси между двете държави, позволява да се разгърне положителната сила за промяна на процеса на евроинтеграция.

На 18 януари 2022 г. наскоро встъпилите в длъжност премиери на България и Северна Македония, Кирил Петков и Димитър Ковачевски, се споразумяха да активизират усилията за подобряване на двустранните отношения. От началото на 2022 г. **секторният диалог в областта на икономиката, инфраструктурата, енергетиката, образованието и културата се активизира**. На 17 юли 2022 г. външните министри на двете страни подписаха двустранен протокол към чл. 12 от Договора за приятелство, който е важна част от преговорната рамка на ЕС. Документът определя редица мерки, между които, за подобряване на транспортната и енергийната свързаността на индивидуално ниво между двете държави.

В края на 2022 г., в резултат на газовата и енергийната криза в Европа, властите на България и Северна Македония обсъдиха няколко съвместни инициативи за повишаване на **енергийната сигурност** на двете страни. През септември 2022 г. двамата министър-председатели се ангажираха да задълбочат двустранното сътрудничество в секторите на **електроенергията и преноса на природен газ**. България се ангажира с Европейската комисия за намиране на начини за осигуряване на допълнителни количества електроенергия, без да се нарушават регламентите на ЕС, което ще осигури стабилни енергийни доставки при оптимални условия за македонските домакинства и предприятия.³² Изпълнението на пътна карта за свързване на двата пазара на електроенергия е в очакване на създаването на пазар „ден напред“ в Северна Македония.³³

Северна Македония ще получи и достъп до българското газохранилище в Чирен. Скопие също вече изрази интерес да участва в потенциалното разширяване на капацитета на това съоръжение. На 20 октомври 2022 г., с подкрепата на САЩ, българският оператор на газопреносната мрежа „Булгартрансгаз“ и държавното дружество за пренос на газ на Република Северна Македония, GA-MA, започнаха преговори за сключване на договор за **изграждане на междусистемна газова връзка** между двете държави при Кюстендил-Жидилово. Това ще даде възможност на Северна Македония да получава газ от Азербайджан и други източници чрез Междусистемната газова връзка между България и Гърция (IGB), която официално стартира на 1 октомври 2022 г.

³² До края на март 2023 г. България може да изнася за Северна Македония около 200 мегаватчаса (МВтЧ) електроенергия на ден – приблизително 10% от доставките на електроенергия за съседните страни. Северна Македония обаче поиска да купува електроенергия на цени, по-ниски от преобладаващите пазарни нива. Съгласно съответните разпоредби на ЕС, българските власти трябва предварително да съгласуват тези условия с Европейската комисия, за да се избегнат наказателни процедури. Понастоящем България проучва възможностите за компенсиране на разликата в цените чрез средства от ЕС.

³³ European Commission, *North Macedonia Report 2022*, SWD(2022)337, Brussels, 12.10.2022, p. 93.

Каре 1. Български проекти за развитие в Северна Македония

Северна Македония е най-големият бенефициент на българска официална помощ за развитие (ОПР), като през 2021 г. са отпуснати общо близо 332 хил. евро. Сред получателите са: образователни програми за деца в неравностойно положение от областите Битоля, Прилеп и Крушево, програма за развитие на уменията на безработни по време на кризата КОВИД-19, държавна болница в Скопие за закупуване на оборудване, обучение на училищни психолози и др. Българската ОПР се ръководи от приоритетите на Националната програма за развитие „България 2030“ и политиката на ЕС за сътрудничество за развитие.

Източник: Министерство на външните работи на Република България.

ИКОНОМИЧЕСКИ РЕЗУЛТАТИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

Икономическият растеж и в двете страни **се ускори** в периода 2015 – 2019 г. Въпреки това, конвергенцията към средните доходи в ЕС остава далечна. Следователно, през следващите години и двете държави трябва да останат силно фокусирани върху привличането на допълнителни конструктивни капиталови инвестиции. След дълбокия спад през 2020 г. от около 6% в Северна Македония и 4,4% в България, икономическият растеж се възстанови през 2021 г. съответно до 4% и 4,4%. Въпреки че бяха намалени след избухването на войната в Украйна, прогнозите за растежа през 2022 г. за двете страни останаха положителни. Перспективите за 2023 г. са много несигурни, като са възможни допълнителни корекции в посока надолу, ако военният конфликт се изостри.

Доходът на глава от населението и в двете страни остава на или под половината от средния за ЕС.³⁴ Независимо от неотдавнашния напредък в намаляването на бедността, неравенството в доходите отслабва и двете страни. Въпреки че в Северна Македония коефициентът на Джини³⁵ е спаднал с една четвърт до 33, страната все още е по-малко равнопоставена в сравнение с амбициозните си конкуренти. С коефициент на Джини от 40,3 България има най-неравномерното разпределение на доходите от всички държави – членки на ЕС. Ако не се вземат разумни мерки, настоящият инфлационен натиск най-вероятно ще доведе до още по-големи разлики в доходите. **Неравенството вреди на дългосрочния икономически растеж и на привлекателността на страната за привличане на конструктивен капитал**, като намалява доходите на глава от населението, влияе негативно върху здравеопазването, образованието и развитието на уменията, понижава социалната мобилност и подтиква домакинствата от средната класа да поемат дългове, които не могат да обслужват.³⁶ Освен това, неравенството в доходите е предпоставка за нарастване на престъпността.³⁷ Увеличаването на конвергенцията на доходите ще изисква амбициозни реформи.

Като цяло през последното десетилетие **инвестициите** допринасят за икономическия растеж в Северна Македония в много по-голяма степен, отколкото в България. Това доведе до рязък непрекъснат спад на безработицата и бърз растеж на заплатите. В България ръстът на заплатите се дължи на липсата на квалифицирани кадри, тъй като безработицата се задържа около естественото си равнище. Неформалната икономика и в двете страни е по-висока, отколкото в сравнение със страните от ЕС, но е

³⁴ През 2021 г. България е 45% под средното ниво за ЕС, следвана от страните кандидатки Черна гора, Сърбия и Северна Македония.

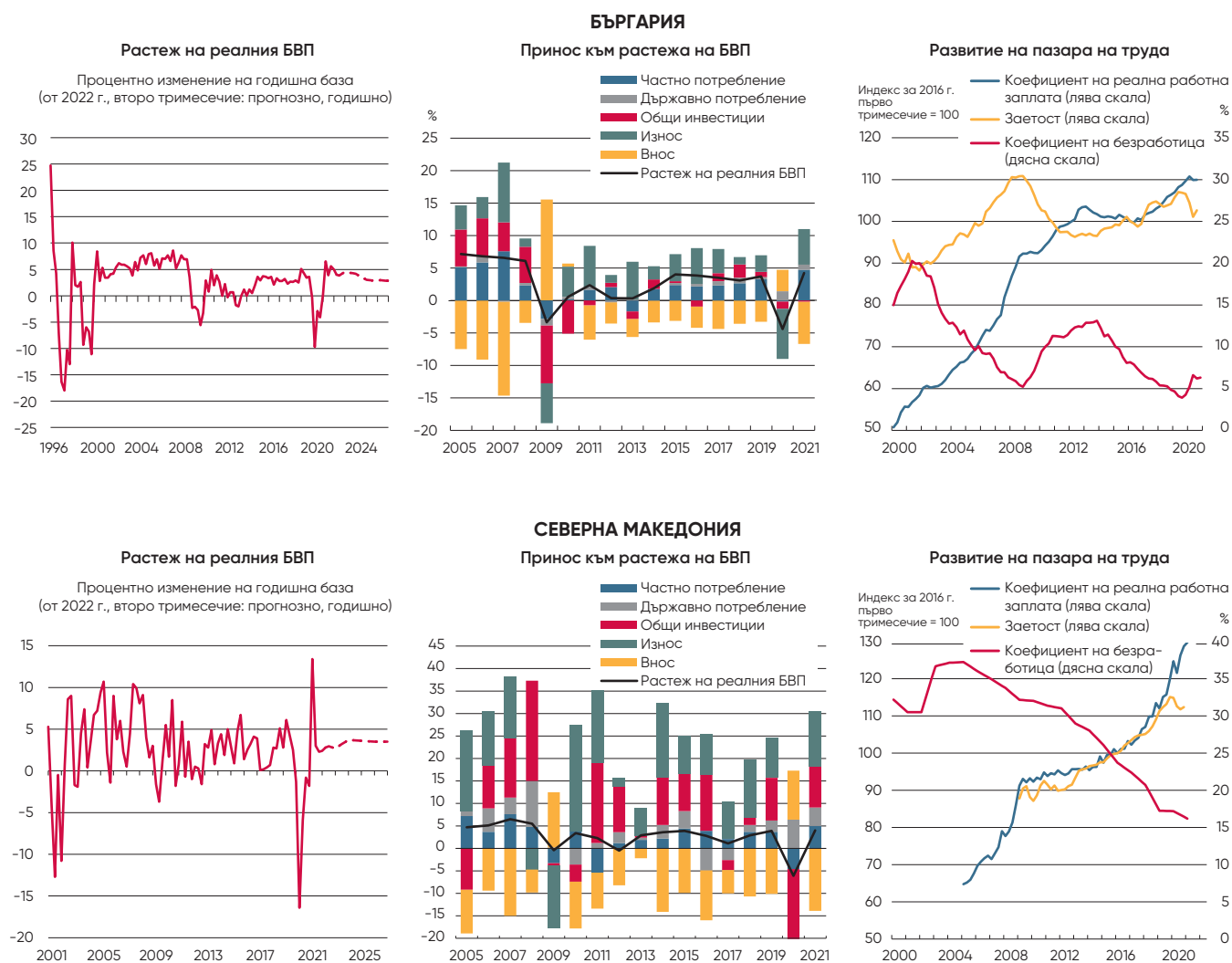
³⁵ Коефициентът на Джини измерва степента, в която разпределението на доходите (между отделните лица или домакинства в рамките на една икономика) се отклонява от напълно равномерното разпределение. Коефициент на Джини от 0 представлява съвършено равенство, а коефициент от 100 – съвършено неравенство.

³⁶ Установено е, че въздействието на неравенството в доходите върху икономическото развитие е положително при стойности на нетния коефициент на Джини под 27. И в двете държави коефициентът е над този праг. Освен това с нарастването на неравенството в страните отрицателният ефект се засилва.

³⁷ Metz, N., and Burdina, M., "How neighborhood inequality leads to higher crime rates", *US-APP*, July 8, 2016.

много по-силно изразена в Северна Македония. Следователно, двете страни биха имали полза от взаимни инвестиции, като работят за преквалификация и узаконяване на недекларираната заетост.

Фигура 6. Основни икономически показатели

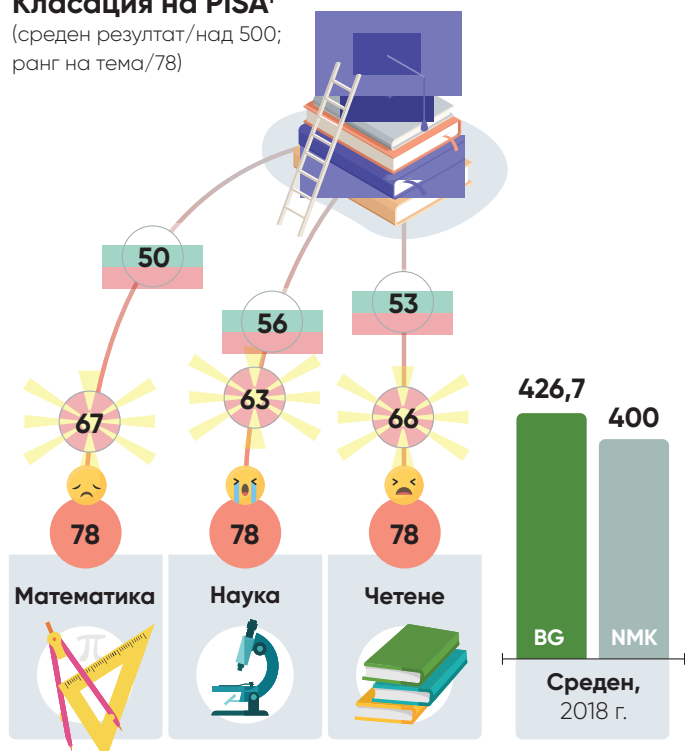
Източник: Евростат, база данни World Economic Outlook и MAKStat.

Въпреки че България и Северна Македония се представят сравнително добре в икономическо отношение, особено през първото десетилетие на века, и двете страни са изправени пред сходни **сериозни и дългосрочни ограничения по отношение на конкурентоспособността**. Средно по повечето фактори, с изключение на ръста на населението и неравенството, България се представя само малко по-добре от Северна Македония. Кредитният рейтинг и на двете страни остава нисък, за да предизвика големи потоци от частни инвестиции. Икономическата свобода изостава в сравнение с аналогичните държави от Централна Европа. По-специално, дългосрочните показатели за икономическия потенциал, като например човешкото развитие и постиженията на учениците, са ниски за страните с горен и среден доход.

Фигура 7. Избрани класации за дългосрочна конкурентоспособност

Класация на PISA¹

(среден резултат/над 500;
ранг на тема/78)

¹ Програмата за международно оценяване на учениците (PISA) е световно проучване на ОИСР в 78 държави за резултатите на 15-годишните ученици по математика, природни науки и четене.

Позиция на България и Северна Македония в избрани международни социално-икономически класации

Източник: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

ИНВЕСТИЦИОНЕН КЛИМАТ ЗА КОНСТРУКТИВЕН КАПИТАЛ

Досегашните резултати на България и Северна Македония в областта на търговията, инвестициите и туризма дават добра представа за възможните пътища за засилване на притока на конструктивен капитал към региона. Двете страни са застъпници на едни от най-ниските режими на плосък данък в международен план и през годините са разработили множество инвестиционни стимули в стремежа си да привлекат капитал в своите икономики. Въпреки това и двете страни не успяха да се превърнат в инвестиционни центрове на нива, сравними с тези в Централна Европа. Липсата на стратегическа визия, слабият административен капацитет и значителните рискове, свързани с корупцията и завладяването на държавата, са причина за предпазливостта на инвеститорите – източници на конструктивен капитал.

Търговия

България е с **висока степен на икономическа отвореност и либерален търговски режим**, а търговията играе важна роля за растежа на БВП. През последните две десетилетия икономиката на страната, особено нейният производствен сектор, се **интегрира в глобалните вериги за създаване на стойност чрез икономическо реструктуриране и присъединяване към ЕС**.³⁸ От 1999 г. България поддържа споразумение за свободна търговия със Северна Македония.

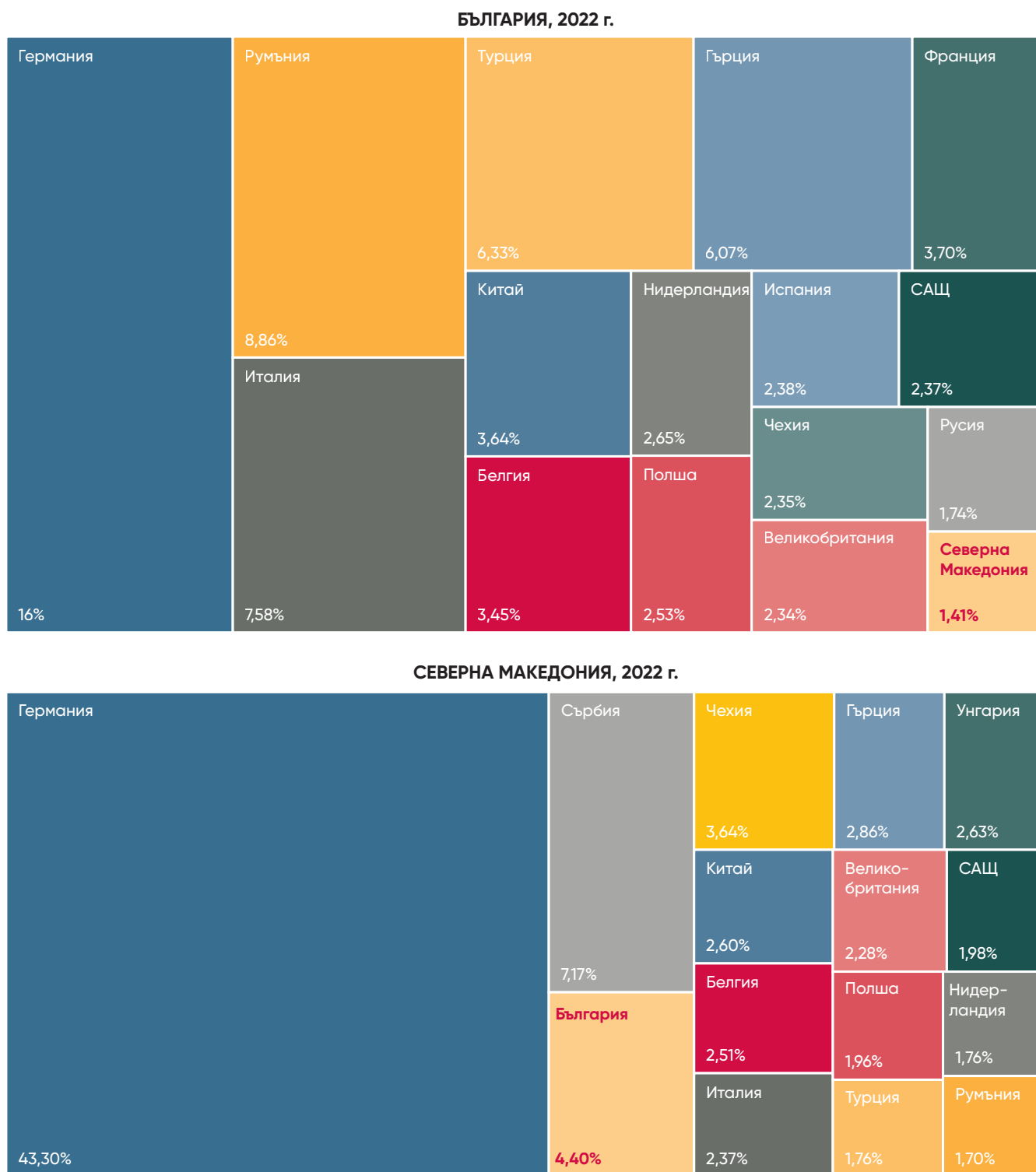
Диверсификацията на партньорите в износа е слаба, като през 2019 г. делът на петте най-големи за България е 44,7% спрямо 49,1% през 2000 г. **След присъединяването към ЕС, България е подобрила продуктовата си диверсификация**, но изостава от страни като Румъния, Унгария и Словакия. Основните експортни стоки включват потребителски стоки (36,3%), машини и електронно оборудване (19,0%) и метали (14,4%). Страната поддържа „разкрито сравнително предимство“ (РСП) в производството на зеленчуци (2,71), текстил и облекло (2,38) и метали (2,35).

Подобно на България, **Северна Македония е силно зависима от търговията за икономическия си растеж**. Привеждането на законодателството и политиката на страната в съответствие с достиженията на правото на ЕС доведе до либерализация на търговията и пазара. През 2001 г. Северна Македония сключи Споразумение за стабилизиране и асоцииране (ССА) и Временно търговско споразумение с ЕС, което позволи незабавен безмитен достъп на македонски стоки до европейските пазари, включително и до България, и осигури намаляване на митническите ставки за стоки от ЕС за Северна Македония. ССА доведе до успешна икономическа интеграция: делът на ЕС в македонския износ нарасна до

³⁸ ОИСР, *Икономически прегледи на ОИСР: България, Резюме, януари 2021 г.*, Париж: Издателство на ОИСР, 2021.

77,3% през 2021 г.; делът на ЕС във вноса беше сравнително нисък – 46,2% през 2021 г.³⁹

Фигура 8. Топ дестинациите за износа на България и Северна Македония

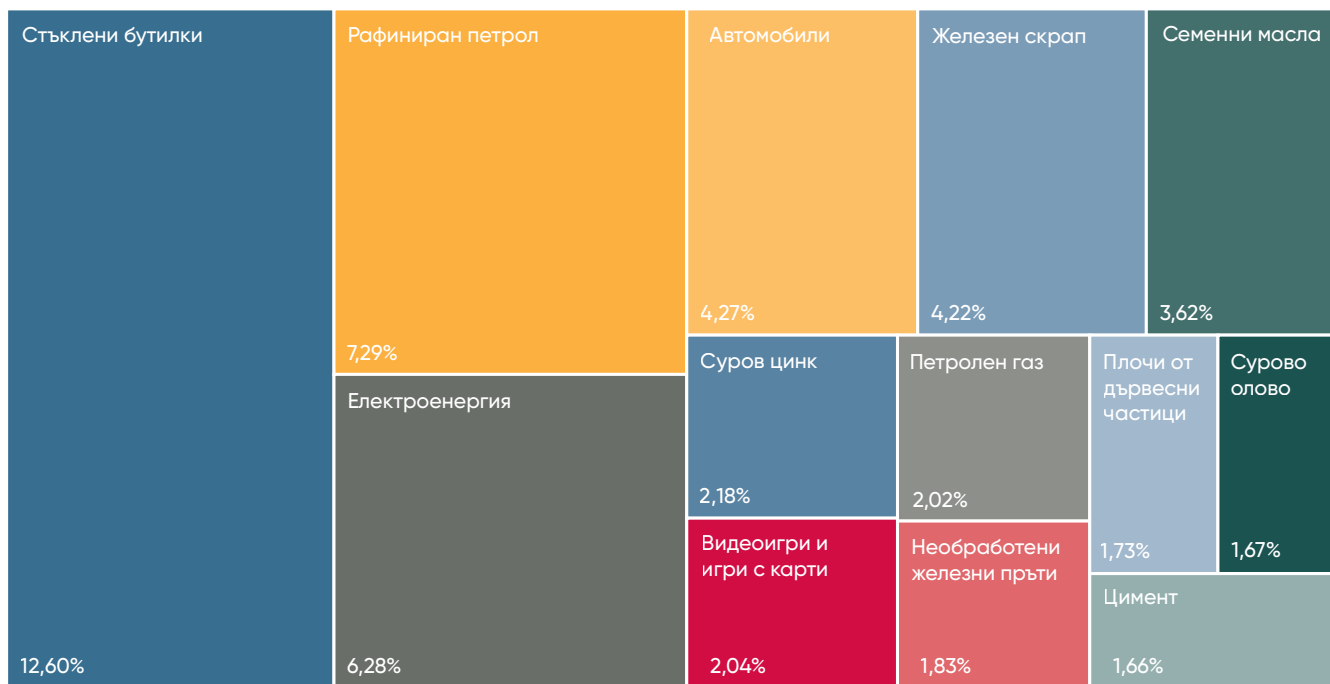

Източник: База данни за международна търговия, Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

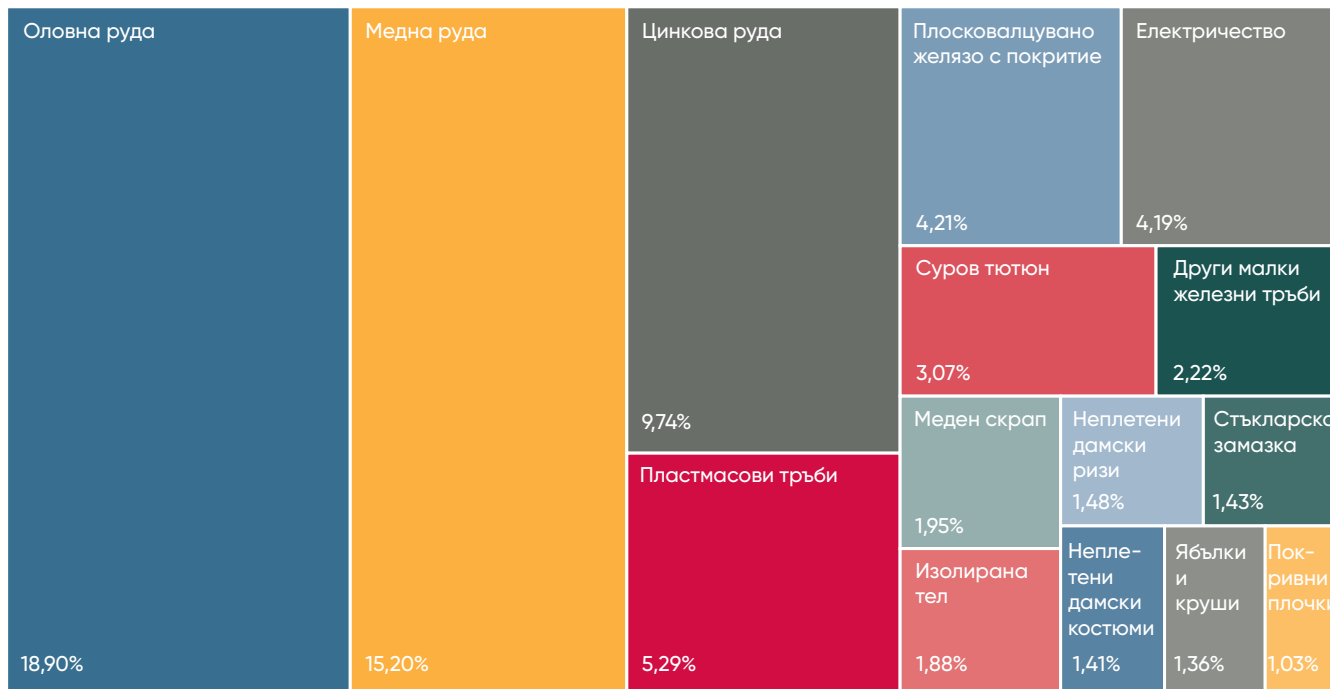
³⁹ Mojsavska, S., "North Macedonia: Politics versus Policy of EU Integration", – In: *Comparative Southeast European Studies*, vol. 69, no. 4, 2021, pp. 561-574.

Фигура 9. Групи стоки с най-голям дял в износа между България и Северна Македония

ВОДЕЩИ ПРОДУКТИ НА БЪЛГАРСКИЯ ИЗНОС ЗА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ, 2020 г.

ВОДЕЩИ ПРОДУКТИ НА МАКЕДОНСКИЯ ИЗНОС ЗА БЪЛГАРИЯ, 2020 г.

Източник: База данни за международна търговия, Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

Основните експортни стоки на Северна Македония се променят поради интеграцията в европейските вериги за създаване на стойност: от текстил и свързани с него продукти се преминава към машини и оборудване (27,6%) и химикали (23,2%). В сравнение със света Северна Македония

има РСА за химикали (2,45) и за текстил и облекло (2,36). Това показва сходство с РСП на България, което би могло да бъде възможност за по-нататъшно задълбочаване на специализацията и съвместно придвижване нагоре по веригите на стойността със съвместни или взаимни инвестиции.

България и Северна Македония подписаха споразумение за свободна търговия през 1999 г.⁴⁰ Понастоящем свободната търговия между двете страни се регулира от ССА между Северна Македония и ЕС, като възлиза на приблизително 738 млн. евро (841,6 млн. щатски долара) през 2020 г. и 750 млн. евро през 2021 г. Очаква се **търговският оборот** между двете държави да **надхвърли 1 млрд. евро** за първи път през 2022 г.⁴¹ През последните девет години България остава **втората по големина експортна дестинация на Северна Македония**.

Българският износ за Северна Македония възлиза на 411 млн. евро през 2021 г., което е най-високият показател за последните десет години. Сред водещите продукти са потребителски стоки (41,0%), междинни стоки (37,7%) и горива (24,6%). Най-голямото сравнително предимство на България е в горива. Македонският износ за България възлиза на 335 млн. евро през 2021 г., което също е най-високият показател през последното десетилетие. Северна Македония поддържа значително сравнително предимство в минералите (9,64) и суровините (3,12), които съставляват двата най-изнасяни продукта през 2019 г., съответно 46,8% и 59,5%. Северна Македония се нарежда на 22-ро място сред българските партньори по внос (с дял от 0,97%), докато България е осмият най-голям партньор по внос на Северна Македония (3,84%). И двете цифри показват, че съществуват значителни възможности за **разширяване на търговските отношения**. Северна Македония все още изглежда по-добре интегрирана във веригите за създаване на стойност на бивша Югославия, отколкото със съседите си от ЕС.

Инвестиции и парични преводи

Съществува **положителна връзка между конструктивния капитал, свързан с притока на чуждестранни инвестиции, и икономическото развитие**. В допълнение към пряката полза от вливането на нов капитал в икономиката, ПЧИ са източник на технологии и ноу-хау, които повишават конкурентоспособността на компаниите получатели и подобряват интеграцията им в глобалните вериги за създаване на стойност. В този процес ПЧИ спомагат за развитието на корпоративния сектор, включително на правната и регулаторната среда, като по този начин създават условия, подкрепящи конструктивния капитал. Ето защо политиките, насочени към привличане на ПЧИ, са от решаващо значение и за двете икономики.

България поддържа държавни стимули за нови инвестиции и ниски и плоски корпоративни и подоходни данъци.⁴² Чуждестранните

⁴⁰ The World Bank, [Agreement Free Trade Between Bulgaria and the Former Yugoslav Republic of Macedonia](#), The Global Preferential Trade Agreements (GPTAD) database, February 21, 1999.

⁴¹ В края на октомври 2022 г. премиерите на двете страни дадоха старт на изграждането на участък от железопътен коридор VIII в Северна Македония. Те отбелязаха, че очакват търговският оборот да надхвърли 1 млрд. евро през тази година.

⁴² Targov, T., and Peycheva, T., "The Foreign Investment Regulation Review: Bulgaria", – In: *The Law Review*, October 21, 2021.

инвестиции не изискват правителствена проверка и няма общи ограничения за чуждестранна собственост в местни фирми, с изключения за конкретни сектори (например банкови и застрахователни услуги). Законодателството за контрол върху сливанията до голяма степен съответства на правото на ЕС и се прилага както за чуждестранни, така и за местни сливания. Българската агенция за инвестиции (БАИ)⁴³ – държавната агенция за насърчаване на инвестициите, предоставяща информация, съдействие и стимули на потенциалните инвеститори – отговаря за прилагането на *Закона за насърчаване на инвестициите* (преработен през 2018 г.), който позволява на инвеститорите да сертифицират своите инвестиции и да се възползват от редица поощрения. **Стимулите** насърчават инвестициите в производството, високите технологии, услугите, образованието и развитието на човешките ресурси, включително подпомагане на инвеститорите при придобиване на общинска или държавна земя без търг, предоставяне на публично финансиране за основна инфраструктура и за обучение на нов персонал, както и покриване на дела на работодателя в социалноосигурителните плащания. За публично-частните партньорства се предлагат данъчни облекчения и ускорени административни процедури. Приоритетните инвеститори могат да се възползват от предимства, като например по-ниски от пазарните цени за закупуване на пълни или ограничени права на собственост от централната или общинската администрация и безвъзмездни средства за научноизследователска и развойна дейност (НИРД) и образователни проекти и др. За инвестиционни проекти над 2,5 млн. евро се предоставя двугодишно освобождаване от данък върху добавената стойност (ДДС) за внесено оборудване, стига проектът да бъде реализиран в рамките на две години и да бъдат създадени поне 20 нови работни места. Производствени проекти, осъществявани в райони с висока безработица (25% по-висока от средната за страната), които създават поне десет работни места, от които минимум половината са в частния сектор, също могат да бъдат освободени от корпоративен данък.

Делът на всички инвестиции (брuto образуване на основен капитал) в БВП на България и Северна Македония намалява през последните десет години. Инвестициите в България възлизат средно на малко под 10 млрд. евро годишно, а в Северна Македония – на малко над 2 млрд. евро. По този начин икономиките на двете страни взети заедно са инвестирали значително по-малко, отколкото Словакия сама.

Годишният **приток на ПЧИ в България достига своя връх** през 2007 г., когато България се присъединява към ЕС, и възлиза на 10,15 млрд. евро (13,88 млрд. щатски долара).⁴⁴ Оттогава насам обаче той **значително е намалял** до 2,37 млрд. евро (2,7 млрд. щатски долара) през 2020 г. През първото тримесечие на 2022 г. най-големите притоци на ПЧИ в България са от Нидерландия, Белгия и Австрия; най-големите изходящи потоци са към Люксембург и Германия. През периода 2014 – 2019 г. продължаващи или нови чуждестранни инвестиции са насочени предимно в секторите **информационни технологии и информационни услуги**, производство на компютърно и комуникационно оборудване, машини и оборудване с общо и специално предназначение и превозни средства. В продължение на

⁴³ БАИ служи за обслужване на едно гише за чуждестранните инвеститори и съдейства при процедурата по сертифициране на предложените инвестиции.

⁴⁴ The World Bank, *Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) – Bulgaria*.

пет години в десетте сектора с най-много ПЧИ почти не е имало размествания, с изключение на сектора на информационните технологии и услугите, който през 2019 г. се изкачва с десет места до 11-то място. Заслужаващ внимание вид ПЧИ са **стартиращите предприятия и чуждестранните (експат) предприемачи**. През 2019 г. цели 17% от новорегистрираните собственици на нови дружества в България са били чужденци.⁴⁵ Няма държавна агенция за насърчаване на външните инвестиции и не съществуват ограничения за местните предприятия да инвестират в чужбина.

ПЧИ са от решаващо значение за икономическия растеж в Северна Македония, която е приватизирала държавни активи в по-голяма степен от други страни в региона и е разработила практики за привличане на ПЧИ. В резултат на това **Северна Македония е на едно от първите места в Европа по брой на създадените работни места за ПЧИ на глава от населението**. Подобно на България, цената на труда е ниска, макар и с недостиг на квалифицирана работна ръка, и има единна ставка на корпоративния данък от 10%. Агенцията за чуждестранни инвестиции и насърчаване на износа – Invest North Macedonia – е основният държавен орган, който отговаря за улесняването на чуждестранните инвестиции. Тя контактува директно с потенциални чуждестранни инвеститори, предлага насоки за регистриране на бизнес, извършва проучвания на потенциални инвестиционни отрасли и сектори и публикува доклади за вътрешния пазар. Invest North Macedonia извършва **скрининг и комплексна проверка на ПЧИ**. Всички стимули за предприятията, работещи в страната, са стандартизирани и достъпни за местни и международни инвеститори. Правителството обаче може да предложи персонализирани пакети от стимули за компании с инвестиции на стойност над 936 млн. евро (1 млрд. щатски долара) или ако инвестицията е от стратегическо значение.

Северна Македония положи усилия за **привеждане на правната си рамка в съответствие с ЕС** и се класира високо сред страните от ЗБ6 по икономическите критерии за членство в ЕС. ЕС оценява Северна Македония като добре подготвена по отношение на „наличието на функционираща пазарна икономика“ и като умерено подготвена по отношение на „способността да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на ЕС“.⁴⁶ **Притокът на преки чуждестранни инвестиции в Северна Македония също достигна своя връх през 2007 г. – 501 млн. евро** (733 млн. щатски долара); те отново достигнаха кулминацията си от 549 млн. евро (648 млн. щатски долара) през 2018 г., но намаляха драстично в резултат на пандемията КОВИД-19 до 6,75 млн. евро (7,7 млн. щатски долара) през 2020 г. Основните държави, които инвестират в Северна Македония, са Обединеното кралство и Австрия, следвани от Гърция, Нидерландия и Словения. Въпреки че правителството не ограничава местните инвеститори да инвестират в чужбина, то също така не насърчава и не предлага никакви стимули за това.

Инвестиционната среда между България и Северна Македония се основава на двустранен договор за инвестиции (1999 г.) и допълнителен про-

⁴⁵ Георгиева, Т. и Ялъмов, Т., *Иновации.бг 2021: Възстановяване и устойчивост чрез иновации*, София: Фондация „Приложни изследвания и иновации“, 2021.

⁴⁶ European Commission, *North Macedonia Report 2022*, SWD (2022)337, Brussels, 12.10.2022.

токол към него (2007 г.), който урежда взаимната защита, насърчаване и поощряване на инвестициите.⁴⁷ Освен това е налице действаща спогодба за избягване на двойното данъчно облагане по отношение на данъците върху доходите и имуществото (1999 г.). През 2017 г. националните агенции за насърчаване на инвестициите подписаха Меморандум за сътрудничество, с който отново потвърдиха **двустранния ангажимент за стимулиране на търговията и инвестициите**.

Съществува значителна възможност за **задълбочаване на инвестициите** между двете страни, които са сред основните дестинации за стартиращата чуждестранна инвестиционна дейност. В края на 2021 г. **българските ПЧИ в Северна Македония са на девето място със 158 млн. евро**⁴⁸. **България е шестата по големина дестинация за македонските инвестиции**, които през 2021 г. възлизат на близо 9 млн. евро.⁴⁹ Към 2021 г. македонските финансови активи и пасиви в България възлизат на 94 млн. евро. Сравнително добра активност на македонските инвеститори в България се наблюдава в секторите селско стопанство, лов и горско стопанство (с дял от 2,1% от общите инвестиции в тези сектори, на второ място след Австрия – с 4%). Някои от **по-значимите македонски инвестиции** в България са: придобиването през 2010 г. на 96% от нефтената рафинерия „Звезда Ойл“ от компанията „Брилянт ойл“; инвестицията на компанията „Адинг“ в индустриалната зона на Перник през 2010 г.; и инвестицията през 2016 г. на болница „Ачибадем Систина“ в „Ачибадем Сити Клиник Б.В.“ Амстердам, които купиха най-големите оператори в областта на здравеопазването в България – „Сити Клиник“ и „Токуда Груп“.

През последните години българските компании са инвестирали в Северна Македония предимно в секторите банково дело и застраховане, металургия, технологии и комуникации, както и в хранително-вкусовата промишленост и хотелиерството. Някои от най-големите **български инвестиции зад границата** са: придобиването на банка „Статер“ от „Централна кооперативна банка“ АД и сливането ѝ с ЦКБ Скопие; придобиването от СOT 161 на НИКОБ, най-голямата агенция за сигурност в Северна Македония; навлизането на „Софика груп“ на македонския пазар; превръщането на „Свепол“ АД в основен акционер във фабриката за производство на прежди „Тетекс Ярн“ ООД Тетово; придобиването на мажоритарен дял от „Литекс България“ в захарната фабрика в Битоля; инвестицията на „Велдер Груп“ в черната металургия; закупуването на 69% от акциите на завода за кабели в Неготино от „Мега Ел ЕООД-София“; закупуването през 2007 г. на контролния пакет акции от „Алфа Финанс Холдинг“ АД в местната „Първа инвестиционна банка“; придобиването през 2008 г. на мажоритарния пакет акции в застрахователната компания „Макошпед“ АД от „Евроинс“ АД. Най-голямата българска инвестиция в Северна Македония е в банковия сектор – „Първа инвестиционна банка“ София купува дела на „МГ Корпорация“ в Балканска банка. През 2015 г. българската финансова компания „Изи Кредит“ от-

⁴⁷ Министерство на финансите на Република Северна Македония, [Договор между правителството на Република Македония и правителството на Република България за взаимна защита и насърчаване на инвестициите, 22 април 1999.](#)

⁴⁸ Данни от Българската народна банка.

⁴⁹ Данни от Националната банка на Република Северна Македония.

крива „М Кеш“ – първата компания в Северна Македония, работеща в областта на бързите кредити. През същата година българската софтуерна компания „Мусала Софт“ отваря вратите на първия си офис в Скопие и стартира инвестиционен проект на стойност 20 млн. евро. През 2019 г., най-голямата българска софтуерна компания, „Скейл Фокус“ АД, навлиза на македонския пазар с инвестиция от 45 млн. евро с очакване да създаде около 300 работни места.

През февруари 2022 г. българският министър на иновациите и растежа Даниел Лорер и министърът на финансите на Северна Македония Фатмир Бесими обявиха **механизъм за прозрачност на инвестициите** между двете страни, съгласно който инвеститорите от всяка страна могат да сигнализират на властите за опасения, свързани с дискриминация.⁵⁰ Механизмът предвижда и увеличаване на инвестициите в селските райони.

България и Северна Македония са силно зависими от **паричните преводи**, въпреки че тази зависимост намалява за София. Когато се регулират правилно, паричните преводи могат да изгладят съществуващите различия в равнищата на разходите и потреблението, като подобряват цялостното качество на живот на получателите и техните семейства и насърчат икономическото участие, инвестициите на домакинствата и предприемачеството, които иначе не биха били възможни. Въпреки това, прекомерната зависимост от паричните преводи може бързо да се превърне в пасив, като подкрепи отслабена национална икономика, зависима от чуждестранни източници на доходи, създаде демотивиращи фактори за участие в работната сила и намали общото предлагане на работна ръка. Няма индикации, че паричните преводи в двете страни са допринесли за увеличаване на инвестициите.

Паричните преводи в България представляват 3,4% от БВП през 2019 г., но намаляват до 1,4% през 2020 г. след пандемията КОВИД-19.⁵¹ Данните на Българската народна банка показват, че паричните преводи са намалели осем пъти през първото тримесечие на 2022 г. в сравнение със същия период на 2019 г. В Северна Македония паричните преводи официално допринасят за 3,4% от БВП през 2020 г., като се смята, че частните трансфери съставляват до 16% от БВП⁵², или над 1 млрд. евро всяка година; най-малко половината от тези трансфери се оценяват като лични преводи към македонските домакинства. Частните трансфери играят особено важна роля в платежния баланс на Северна Македония, тъй като те почти изцяло покриват търговския дефицит.⁵³

⁵⁰ BNR, "Investment transparency mechanism to link Bulgaria and North Macedonia", January 2, 2022.

⁵¹ The World Bank, *Personal remittances, received(% of GDP) – Bulgaria*.

⁵² Jovanovski, K., and Jusufi, L., "International Remittances: A Source of Development Finance – Evidence from North Macedonia", Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, *38th EBES Conference Proceedings – Volume I*, January 12-14, 2022.

⁵³ Ademi, R., Beqiri Luma, Z., and Bela, B., "The Impact of Remittances on the Trade Balance: Empirical Evidence from North Macedonia", – In: *Theoretical Economics Letters* 12(3):694-711, June 2022.

Каре 2. Изграждане на магистрала за движение на капитали между Скопие и Франкфурт през София

Проектите на частния сектор от стратегическо значение между България и Северна Македония са оскъдни, а правителствата в София и Скопие бавно насърчават или улесняват подобни инициативи.

Конкретен пример за **проект на частния сектор**, който има потенциала да **промени ситуацията** на македонския пазар, е създаденият от българската компания „Експат Капитал“ пасивен индексен борсово търгуван фонд, който следи основния индекс на акции на Македонската фондова борса (МВБ10). „Експат Капитал“ е единственият доставчик на борсово търгувани фондове (БТВ) в Централна и Източна Европа и управлява семейство пасивни БТФ, които следват основните местни индекси на акции на 11 държави в региона: Гърция, България, Северна Македония, Сърбия, Хърватия, Словения, Румъния, Унгария, Чехия, Словакия и Полша. Всички БТФ са регистрирани за търговия във Франкфурт и София; пет БТФ – тези, които следват индексите в България, Северна Македония, Сърбия, Хърватия и Словения – са регистрирани на фондовата борса в Любляна; а фондът, следващ българския индекс, е регистриран и на Лондонската фондова борса.

БТФ за македонския индекс – Expat Macedonia MBI10 UCITS ETF – е лицензиран от ЕС инвестиционен инструмент, който предоставя на международни инвеститори на дребно и институционални инвеститори диверсифицирана експозиция към акции, специфични за страната, на македонския капиталов пазар. Листването на фонда на Франкфуртската фондова борса улеснява инвеститорите да купуват и продават акции (има постоянна ликвидност в размер на милиони евро, осигурена от определени маркет-мейкъри), като по този начин дава възможност на институциите да държат македонския риск в глобалните си портфейли. Проектът решава трудните проблеми с достъпа до пазара, конвертирането на местната валута и ликвидността за международните инвеститори – **критични препятствия за много гранични пазари**, какъвто е македонският. Индексният БТФ позволява на всеки инвеститор да притежава македонски капиталов риск на диверсифицирана основа. Фондът е създаден преди 4 години. Той отбелязва задоволителна възвръщаемост след присъединяването на Северна Македония към НАТО. Въпреки това, размерът му остава малък (< 1 млн. евро) поради липсата на публичност. Липсва и инвеститорска подкрепа от страна на суверенни или квази-суверенни институции, като контролирани от ЕС/МВФ/Световната банка структури – критичен фактор за стартирането и развитието на проект от този тип. Независимо от това, регистрираният на международния пазар отворен фонд Expat Macedonia MBI10 UCITS ETF се превърна в **част от пазарната инфраструктура на Северна Македония**, свързвайки фондовата борса в Скопие със световните финансови пазари, и има потенциала да предоставя практически неограничени количества капитал на публично-търгуваните местни дружества.

За по-експедитивното разгръщане на този потенциал обаче, правителствата трябва да вземат под внимание и да подкрепят подобни инициативи, като ги популяризират и предоставят допълнителен капитал за увеличаване на техния размер до значими нива (например 30 – 50 млн. евро). **Укрепването на македонския капиталов пазар** ще засили местната конкурентоспособност (лесният достъп до капитал е основен фактор), ще подобри корпоративното управление (ще повиши прозрачността и отчетността) и ще пренесе чуждестранно управленско ноу-хау. Това също така ще спомогне за подготовката на Северна Македония за интегриране в Съюза на капиталовите пазари на ЕС. Фактът, че българска инвестиционна компания е създавала инфраструктурата за движение на капиталови потоци **между Скопие и Франкфурт през София**, е добър знак, че сътрудничеството между частния сектор на двете страни е възможно и трябва да бъде силно насърчавано.

Източник: Експат Капитал.

Зони за свободна търговия

Зоните за свободна търговия (ЗСТ) са определени зони в рамките на дадена държава, в които компаниите се ползват от преференциални условия (например, данъчни и регулаторни облекчения) в рамките на националните правила и правилата на ЕС за държавна помощ. Зоните имат за цел да привлекат експортно ориентирани ПЧИ, да създадат работни места и да изградят по-здрави връзки с глобалните вериги за създаване на стойност. ЕС регулира стимулите, които държавите членки предлагат на дружествата, съгласно разпоредбите за конкуренцията и държавните помощи на Договора за функционирането на ЕС. Специалните зони в икономиките на страните от ЗБ попадат в категорията на регионалните

помощи и са обект на количествени ограничения, подобни на тези в ЕС. В предприєдинителната фаза държавите от ЗБ са ограничени по отношение на размера на държавната помощ, която могат да предлагат, но не и по отношение на нейния вид, като по този начин те могат да предоставят на инвеститорите по-широк набор от данъчни и неданъчни стимули в сравнение с държавите от ЕС.

Данните сочат, че зоните са допринесли за възстановяването на преките чуждестранни инвестиции в производството в региона и биха могли да имат множество положителни странични ефекти в областта на образованието, обучението и инфраструктурата. Въпреки това, те биха могли да имат и отрицателно въздействие, ако водят до привличане на инвеститори, които биха инвестирали и без допълнителните стимули; или до политики, при които конкуриращите се държави се опитват да се надпреварват по отношение на стимулите, които ще предложат, като всяка губи ценни фискални ресурси; и до отрицателни външни ефекти, като например замърсяване. Остават отворени основните въпроси за това доколко устойчиви са инвестициите в ЗСТ след изтичането на срока на предоставяните стимули. Въпреки това **зоните могат да бъдат фактор, който да доведе до привличане на конструктивен капитал в региона, поне в средносрочен план.** България и Северна Македония трябва да използват факта, че и двете страни имат конкурентни предимства, като например ниската цена на труда. В допълнение, България има предимството на държава – членка на ЕС, а Северна Македония – относително по-малко ограничените от регулации свободни икономически зони.

След присъединяването на България към ЕС през 2007 г, ролята на нейните ЗСТ значително намаля. Местните власти в България потърсиха алтернативи, като например партньорства с частния сектор за осигуряване на ресурси за развитието на **индустриални и технологични паркове**. Ако бъдат оборудвани с необходимата техническа инфраструктура за привличане на нови инвестиции, такива паркове могат да бъдат определени като проекти с национално значение. Министерският съвет, министърът на икономиката и други държавни служители контролират политиките за индустриалните паркове. Една от най-големите индустриални зони в Югоизточна Европа е Тракия икономическа зона (в южната част на Централна България), която е привлякла инвестиции в размер на над 2 млрд. евро и поддържа над 30 000 работни места. Освен това има напълно функциониращи индустриални зони, управлявани от държавната „Национална компания индустриални зони“ ЕАД в София, Бургас, Видин, Русе, Свиленград, Стара Загора и Варна. В процес на изграждане са нови индустриални зони в Суворово (Варна), Телиш (Плевен), Кърджали и Карлово. Нито една от зоните не се намира в региони, в пряка близост до Северна Македония, което може да бъде възможност за използване на ЗСТ отвъд границата.

Първият научно-технологичен парк в България – „София Тех Парк“ – отвори врати през 2015 г. с цел да стимулира развитието на научноизследователския, иновационния и технологичния капацитет на частния сектор и академичните среди в страната.⁵⁴ Паркът се състои от няколко

⁵⁴ Научно-технологичният парк е изграден с финансиране по Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ 2007 – 2013 г. и „Иновации и конкурентоспособност“ 2014 – 2020 г.

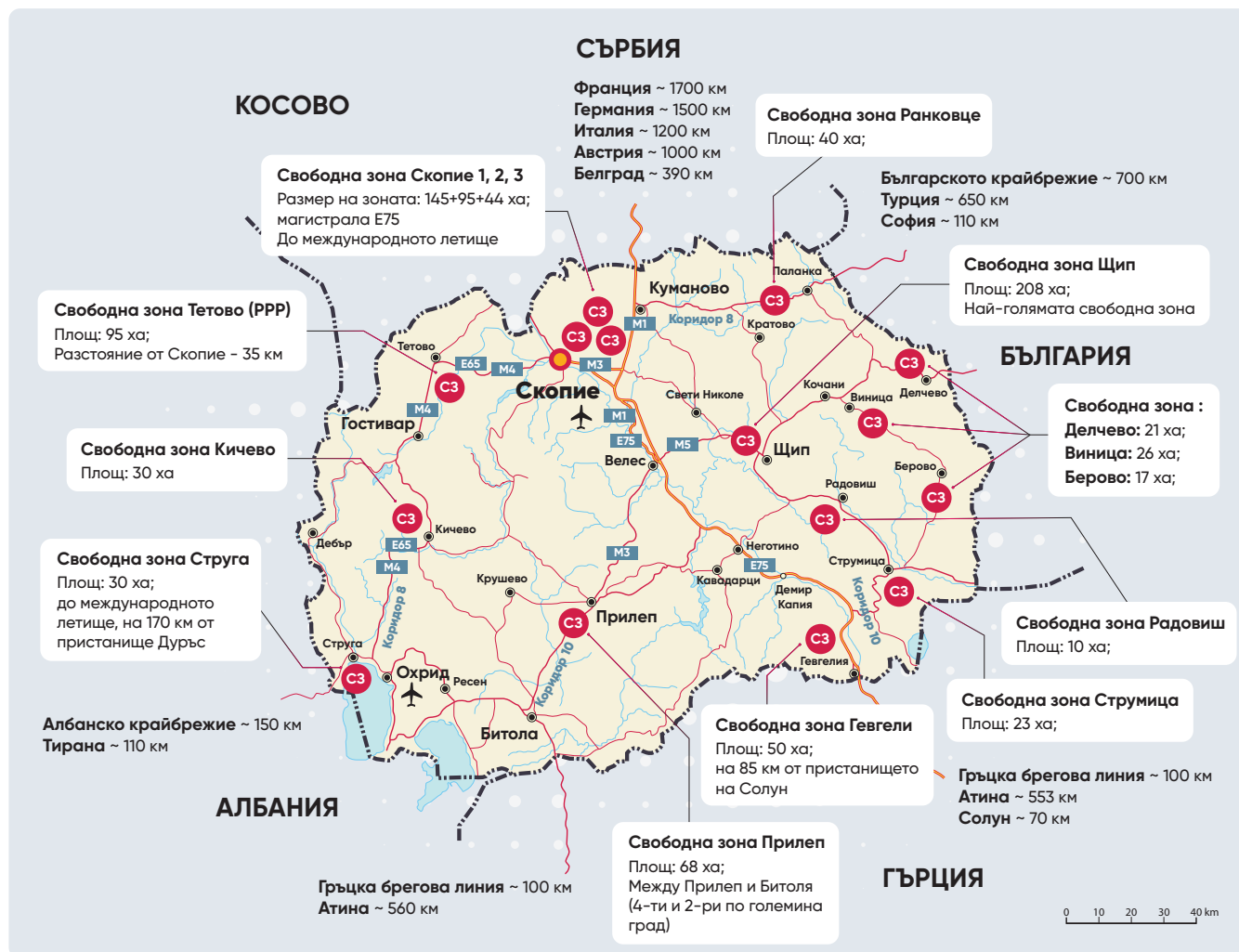
взаимосвързани звена (инкубатор, лабораторен комплекс, експериментална сграда, музей и т.н.), които предоставят образователни програми, подкрепа за стартиране на бизнес и услуги за комерсиализация на нови технологии. „София Тех Парк“ обедини усилията си с Българската академия на науките и няколко местни университета в това, което се очаква да се превърне в най-големия център за научноизследователска и развойна дейност и високотехнологичен инкубатор в страната.

В момента в Северна Македония има **15 икономически и индустриални зони** в различни етапи на развитие. Дирекцията на зоните за технологично-индустриално развитие (ЗТИР) отговаря за създаването, разширяването и надзора на 14 от тях, включително седем напълно функциониращи ЗТИР: Скопие 1 и 2, Прилеп, Щип, Кичево, Струга и Струмица (в близост до българската граница). *Законът за зоните за технологично-индустриално развитие* и *Законът за финансова подкрепа на инвестициите* предоставят щедри стимули на потенциалните инвеститори. Десетгодишният анализ на дейността на дружествата в ЗТИР (2010 – 2020 г.) отчита 16% средна възвръщаемост на капитала и среден годишен ръст на приходите, 32% среден годишен ръст на нетните приходи и 55% среден годишен ръст на производителността.⁵⁵ През 2021 г. компаниите, опериращи в тези зони, генерират рекордно висок износ на стойност приблизително 3 млрд. евро, което представлява 48% от общия износ на страната. Новите инвестиции в ЗТИР през същата година (подписани споразумения или във фаза на официално правителствено одобрение) възлизат на 188 млн. евро и отварят над 2700 нови работни места. Планът за периода 2021 – 2024 г. предвижда обемът на инвестициите да бъде 1 млрд. евро, а създадените нови работни места – 14 000.

Най-голямата индустриална зона в Македония е Скопие 1, в която са разположени множество международни компании (например американският производител на автомобилно оборудване „Джонсън Контролс“, базираната във Великобритания химическа компания „Джонсън Матей“, белгийският производител на автобуси „Ван Хол“, италианският производител на автомобилни части „Текнохозе“ и т.н.). Някои от тези предприятия имат офиси и в България. През 2023 г. ще започне изграждането на новата зона ЗТИР Скопие 3, проектирана да бъде първата **високотехнологична зона** в страната. Тя е разположена на кръстопътя на Коридор VIII и Коридор X. Очаква се ЗТИР Скопие 3 да генерира инвестиции в размер на над 860 млн. евро през следващите десет години. Зоната, която ще функционира като публично-частно партньорство, ще се фокусира изключително върху високите технологии, за да осигури заетост на около 4500 – 5500 млади специалисти. Предвижда се ЗТИР Гевгелия (в близост до гръцката, но и до българската граници) с площ 500 000 кв. м. да бъде първата **зелена зона** на Балканите. През 2015 г. българската компания „Филкаб“, чрез дъщерното си дружество „Мак Каб“ пусна в експлоатация завод за производство на електрически трансформатори в индустриалната зона Визбегово в Скопие.

⁵⁵ Directorate for Technological Industrial Development Zones (TIDZ).

Фигура 10. Зони за свободна търговия в Северна Македония

Стимули на Зоните за технологично-индустриално развитие (ЗТИР):

- 10-годишна данъчна ваканция за печалбата и корпоративния данък
- Земята в ЗТИР може да бъде отдадена под дългосрочен наем за срок до 99 години
- Освобождение от плащане на комунални данъци и такси за разрешителни за строеж на земя
- Безплатна връзка с мрежата за природен газ, вода и канализация
- Без мита и без ДДС за вносно оборудване и строителни материали
- 10% възвръщаемост на инвестиционните разходи
- Пакети от механизми за държавна подкрепа за обучение на персонала
- Грижа за инвеститорите

Данъци	Данъчни ставки	
	ЗТИР	Извън ЗТИР
Корпоративен данък	0% за 10 години	10%
Данък върху добавената стойност	0%	18%
Данък върху доходите на физическите лица	0% за 10 години	10% -18%
Данък върху недвижимите имоти	0%	0.1% - 0.2%
Акцизи	0%	5% - 62%

Източник: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

Туризмът

Туризмът е динамично развиващ се сектор в България. През 2021 г. страната се нарежда на 41-во място от 117 държави в Индекса за развитие на пътуванията и туризма на Световния икономически форум. През 2019 г., преди пандемията КОВИД-19, в България са пристигнали над 12,5 млн. международни туристи; през 2020 г. броят им е спаднал с 60%

до 5 млн.⁵⁶ Преди ограниченията за влизане, свързани с КОВИД-19, водещите пазари за входящи туристи включваха Румъния (2 млн.), Турция (1,5 млн.), Гърция (1,3 млн.), Германия (1,1 млн.), Сърбия (633 хил.) и Северна Македония (610 хил.); първите шест държави останаха същите през 2020 г.

В Северна Македония туристическият сектор почти се е удвоил през периода 2010 – 2019 г.⁵⁷ Страната заема 87-о място в Индекса за развитие на пътуванията и туризма на СИФ. Тя се представя по-слабо по отношение на размера на сектора, но дори в рамките на региона на Южна Европа заема 14-о място по брой туристи на жител.⁵⁸ Преди пандемията, през 2019 г. в Северна Македония са пристигнали 758 хил. международни туристи. Сред водещите пазари за входящ туризъм са Турция (112 хил.), Сърбия (60 хил.), Гърция (58 хил.), България (56 хил.) и Полша (36 хил.). Северна Македония остава сравнително непозната като туристическа дестинация и подобно на България, основните атракции са сезонни.

Двустранният туризъм между България и Северна Македония е нараснал, но **остава под потенциала си**: България е четвъртият по големина входящ пазар за Северна Македония, а Северна Македония е шестият по големина пазар за България. Не се изисква виза за влизане в страната за гражданите на другата страна за краткосрочен престой до 90 дни. Македонските граждани посещават България предимно с туристическа цел (86,5% от пристиганията)⁵⁹, особено на Черно море и в българските ски курорти. За разлика от тях, българските пристигания в Северна Македония са предимно със служебна цел (39%), а туризмът е на второ място (31%). Няколко туристически агенции в България и в Сърбия предлагат пакети, включващи и двете страни.

Възможностите за транспорт между двете страни и в тях се подобряват бавно и **остават недостатъчни**. Между България и Северна Македония няма директни железопътни линии. Автобусни компании изпълняват маршрута София – Скопие, преустановен по време на пандемията КОВИД-19, но възобновен през 2022 г. През март 2022 г. български превозвач започва да извършва два пъти седмично полети между София и Скопие с продължения до Тирана (Албания) и Бургас (България). Това е вторият опит за развитие на **въздушния транспорт** между двете страни, след като полети са били осъществявани между 2006 и 2009 г. Линията отново е спряна през юли 2022 г. поради **слабо търсене**.

В рамките на програмата за трансгранично сътрудничество по ИПП около **8 млн. евро са отпуснати за туризъм**, което е най-голямата част от програмата. Тя има за цел да се справи с липсата на квалифицирана работна ръка в туристическата индустрия и недостатъчното развитие на туристическите ресурси в региона, както и да засили сътрудничеството

⁵⁶ The World Bank, [International tourism, number of arrivals – Bulgaria](#).

⁵⁷ Общият брой на туристическите престои през този период почти се удвоява – от 1,2 млн. на 2,2 млн. Престоят на чуждестранни туристи се е увеличил почти три пъти (от приблизително 550 000 до 1,57 млн.)

⁵⁸ WorldData.info, [Tourism in North Macedonia](#).

⁵⁹ Данни на Националния статистически институт на България.

в областта на транспортните връзки за насърчаване на туризма, регионалната свързаност и икономическия растеж. Понастоящем между България и Северна Македония има три **гранични контролно-пропускателни пункта**: Златарево, Станке Лисичково и Гюешево. В рамките на финансирането за периода 2021 – 2027 г. ще бъде изграден новият граничен контролно-пропускателен пункт „Клепало“ между Струмјани и Берово, като ще бъдат извършени ремонти и строителство на пътищата, водещи до границата. Граничният контролно-пропускателен пункт „Станке Лисичково“ между Благоевград и Делчево също ще бъде модернизирани и разширени от българска страна. Обявено е и завършването на паневропейски Коридор VIII (Дуръс/Вльора/Тирана, Елбасан, Скопие, Перник, София, Пловдив, Бургас, Варна).

ПРИОРИТЕТНИ ОБЛАСТИ ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА КОНСТРУКТИВЕН КАПИТАЛ

България и Северна Македония са **силно зависими от публично финансиране и техническа помощ от Европейския съюз** за модернизация и за привличане на допълнителни конструктивни капиталови инвестиции от частния сектор. Поради това и двете страни биха постъпили разумно, ако съсредоточат националните си усилия в областите, които са приоритетни за самия ЕС. За периода до 2027 г., и по-специално за страните от Балканите, ЕС очертава три всеобхватни приоритета: развитие на инфраструктурата, зелен преход и иновации и цифровизация.

Инфраструктура

Подобряването на транспортните и енергийните връзки – както в региона, така и с ЕС – е жизненоважно за стимулиране на икономическия растеж и интеграцията. Инвестирането в качествена инфраструктура по прозрачен, отговорен и приобщаващ начин, като така се даде възможност за по-безопасен, по-бърз и по-ефективен транспорт на стоки и пътници и се стимулира регионалното икономическо развитие, трябва да бъде най-висок приоритет за двете правителства. През Северна Македония и България преминават два от десетте паневропейски транспортни коридора – Коридор VIII и Коридор X.

България непрекъснато подобрява вътрешната си пътна и железопътна инфраструктура, но в сравнение с централноевропейските страни тя продължава да е на доста **по-ниско равнище по количество и по качество**. Пътната и железопътната инфраструктура на Северна Македония е **неадекватна**, проектите за модернизация не са планирани добре и много често се забавят значително. Липсата на добри магистрали и железопътни линии, които да свързват страната със съседните държави и западните пазари, е значителна пречка за ориентираните към износ потенциални чуждестранни инвеститори. Въпреки че през годините България и Северна Македония изградиха сухопътни гранични пунктове и продължават да планират нови, нито един от тях не разполага с качествена инфраструктура, необходима за осигуряване на възможност за по-високи капиталови инвестиции в строителството.

Коридор VIII е безспорно най-важната инвестиция в инфраструктурата между България и Северна Македония, чието строителство вече беше отлагано многократно. Коридор VIII – мултимодална транспортна система по оста Изток – Запад – включва пътни и железопътни трасета, морски и речни пристанища, летища и мултимодални пристанища, с общо продължение от 1270 км железопътни линии и 960 км пътища.⁶⁰

⁶⁰ Коридор VIII свързва Дуръс на Адриатическо море в Албания с Бургас и Варна на Българското Черноморие през Северна Македония. Пътният коридор следва маршрута: Тирана/Дуръс/Вльора – Елбасан – Скопие – Перник – София – Пловдив – Бургас – Варна. Въпреки че все още не е завършен, той в голяма степен е паралелен на железопътния маршрут: Дуръс/Вльора – Лин – Радожда – Кичево – Скопие – Куманово – Беляковце – Крива Паланка – Гюешево – София – Бургас – Варна.

Освен това ЕС е отпуснал 2,47 млн. евро безвъзмездни средства в рамките на пакета „Програма за свързаност“. Друг заем от ЕБВР е предназначен за изграждането на 10,2-километров участък от автомагистрала по Коридор VIII от Букоджакчани до Кичево в западната част на страната. ЕС съфинансира проекта с инвестиционен грант в размер на 20 млн. евро. Правителствата на Япония и Австрия също допринасят за проекта, като финансират съответно програма за приобщаване на младите хора и оценка на устойчивостта на климата. Това е показателно за допълнителните инвестиционни възможности, които Коридор VIII може да разкрие. Албания започна изграждането на „пътя Арбер“ от Тирана до границата със Северна Македония по протежение на Коридор VIII.

Северна Македония се впусна в проект за 100 млн. евро за развитие на пътната инфраструктура от Скопие до границата с България (Девет баир). Условието за пътуване по съществуващия път са неподходящи. От 2022 г. продължава разширяването на най-проблемната част от 13,2-километровия път от Крива Паланка до границата с България (Девет баир), като се използва 10,16 млн. евро заем от ЕБВР.⁶¹ **Енергийната ефективност** е около три пъти по-ниска от средната за ЕС, дори когато повече от една трета от населението на двете страни не може да затопли адекватно домовете си. В дългосрочен план най-евтиният път към нисковъглеродна и енергийно сигурна икономика за България и Северна Македония е да се промени миксът на електрооснабдяването и да се **стимулира електрификацията** в ключови сектори.

Ако съществуваше **високоскоростна железопътна линия**, пътуването между София и Скопие щеше да отнема по-малко от час, но понастоящем между двете страни няма железопътна връзка. Железопътният коридор VIII е с обща дължина 315 км, от които до момента са изградени само 50%. В Северна Македония коридорът включва 89-километрова железопътна отсечка между Куманово и границата с България, както и друга 103-километрова железопътна отсечка между Кичево и Скопие. Плановите за развитие на този маршрут датират от XIX век, като различни отсечки са построени и/или ремонтирани до 2004 г., когато цялото строителство е прекратено поради недостиг на средства. През 2017 г. двете национални министерства на транспорта подписаха Меморандум за разбирателство за изграждане на свързващите железопътни мрежи.

---

⁶¹ ЕБВР подкрепя Северна Македония в усилията ѝ да подобри транспортната си инфраструктура с инвестиции в железопътния и сухопътния транспорт. До началото на 2022 г. тя е предоставила повече от 400 млн. евро за изграждане на пътища.

Фигура 11. Трансевропейски коридори VIII и X, свързващи България и Северна Македония

Източник: Център за изследване на демокрацията, 2022 г.

Зелена трансформация

България и Северна Македония са изправени пред **сериозни рискове за енергийната и климатичната сигурност**, които се изостриха с нахлуването на Русия в Украйна. Прекомерната зависимост от вноса на природен газ от Русия изправи и двете страни пред прекъсване на доставките на газ, след като през 2022 г. „Газпром“ започна да намалява доставките за Европа. Рязкото покачване на цените на енергията в резултат на цялостната геополитическа криза увеличи рисковете от енергийна бедност и отслаби промишлената конкурентоспособност на страните. Същевременно двете държави проявяват нерешителност в процеса на енергиен преход, рискувайки да блокират икономиките си в дългосрочна зависимост от изкопаеми горива (най-вече въглища).

По-бързото внедряване на възобновяеми енергийни източници и на екологични технологии във всички икономически сектори ще изиграе решаваща роля за: (а) постигането на дългосрочните цели на двете държави за декарбонизация в рамките на ЕС и (б) повишаването на конкурентоспособността на техните икономики. Зелената трансформация на енергийния сектор ще помогне на предприятията в България и в Северна Македония да получат по-широк достъп до някои от **най-динамичните и бързо-развиващи се вериги за доставки в Европа**. Двете страни са уязвими и по отношение на замърсяването на въздуха и отрицателното въздействие на минната и тежката промишленост върху околната среда. Въглищата остават доминиращ източник на електрообладяване и все още се използват за отопление на домакинствата, като допринасят за по-голямата част от емисиите на парникови газове и проблемите с качеството на въздуха.⁶²

⁶² С изключение на Албания, където преобладава водната енергия.

Енергийната ефективност е около три пъти по-ниска от средната за ЕС, дори когато повече от една трета от населението на двете страни не може да затопли адекватно домовете си. В дългосрочен план най-евтиният път към нисковъглеродна и енергийно сигурна икономика за България и Северна Македония е да се промени миксът на електроснабдяването и да се **стимулира електрификацията** в ключови сектори.

През февруари 2020 г. Северна Македония прие своята стратегия за енергийно развитие до 2040 г. След това през май тя бе **първата икономика от Западните Балкани, която представи своя *Национален план за енергетика и климат* (НПЕК)** за преглед в Енергийната общност – инструмент на Европейския съюз за координиране на националните политики и публичните инвестиции, който всички държави – членки на ЕС, са разработили и приели. НПЕК на Северна Македония е пътната карта за постигане на дългосрочните цели на страната в областта на енергетиката и климата, благодарение на дълбоките регулаторни и административни реформи, които **премахват пречките пред новите инвестиции във възобновяема енергия**. Крайъгълният камък на стратегията за декарбонизация на страната е затварянето на въглищните електроцентрали ТЕЦ „Ослемей“ и ТЕЦ „Битоля“ до 2027 г., както и ускореното внедряване на възобновяема енергия за производство на електроенергия в съчетание с мерки за енергийна ефективност във всички сектори.⁶³

Успоредно с това Северна Македония постепенно привежда законодателството си в областта на енергийната ефективност в съответствие със стандартите на ЕС и подпомага (макар и скромно) домакинства за **повишаване на енергийната ефективност** чрез субсидии. В НПЕК се предвиждат редица политики и мерки за намаляване на потреблението на енергия в сградите, промишлеността и транспорта, както и за намаляване на загубите при пренос и разпределение. Като част от НПЕК правителството планира да стартира пазар „ден напред“, който да бъде свързан с българския, и да се присъедини към инициативата за **развитие на обща регионална мрежа за търговия с енергия**. Северна Македония работи и по разработването на своята финансова рамка за зелен преход. Правителството прие Финансов план за ускоряване на растежа (2022 – 2026), който ще включва финансови инструменти като зелени облигации, Хибриден национален зелен и цифров фонд за МСП, създаване на специални иновативни стартиращи предприятия, насочени към инвестиции в зелени технологии, Фонд за енергийна ефективност и Стратегически фонд за зелени инвестиции за проекти в областта на възобновяемата енергия и енергийната ефективност.⁶⁴

България е разработила подобна рамка за подкрепа на зелените инвестиции чрез своя *Национален план за възстановяване и устойчивост* (НПВУ),

⁶³ Делът на енергията от възобновяеми източници в крайното потребление на енергия е 38%, като се поставят следните цели: Делът на възобновяемите енергийни източници в общото производство на електроенергия е 66%, делът на възобновяемите енергийни източници в общото потребление на енергия за отопление и охлаждане е 45%, а делът на крайното потребление на енергия в транспорта е 10%.

⁶⁴ Ministry of Finance of the Republic of North Macedonia, “*Besimi: Future development based on green and digital transformation, new instruments and Funds in the Growth Acceleration Plan*”, *News*, October 4, 2021.

който има за цел да подкрепи зелените иновации в областта на възобновяемата енергия и технологиите за съхранение, стартиращите високотехнологични предприятия, цифровизацията на електроенергийния сектор и широкомащабните програми за енергийна ефективност.⁶⁵ Това открива възможности за **съвместни трансгранични инвестиции** в нисковъглеродни технологии. Двете държави следва да **координират** по-добре своите програми за **зелена трансформация** както на национално, така и на местно равнище, като използват програмата за трансгранично сътрудничество за подготовка на по-големи и по-сложни интервенции в рамките на приоритетите на ЕС за финансиране на сближаването и възстановяването и устойчивостта. Освен това България би могла да сподели със Северна Македония своя опит в разработването на разнообразни инструменти за финансиране на екологизирането на икономиката.

За да катализира зеления си преход и да превключи на по-високи обороти устойчивото икономическо развитие на страната, Северна Македония трябва да се справи със **структурните предизвикателства**, свързани с определянето на последователни политики в областта на енергетиката и климата; да преодолее пропуските в изпълнението на стратегическите документи; и да подобри качеството на управлението в стратегическите икономически области.⁶⁶ Освен това е необходима по-всеобхватна стратегия за ангажиране на заинтересованите страни от частния сектор, гражданското общество и академичните среди, която да даде информация за дебата за зелената трансформация и да подобри качеството на стратегическите политики в областта на енергетиката и климата. Ниските данъци върху енергията, като например ниските акцизи върху горивата (особено върху дизеловото гориво) или изкуствено занижените цени на електроенергията и топлинната енергия, доведоха до изкривяване на пазара, прекомерно потребление на енергия и голяма фискална тежест. Освен това в страната липсват достатъчно мащабни програми за стимулиране (особено за уязвимите потребители), които да подкрепят инвестициите в енергийна ефективност на сградите.

Северна Македония трябва да разгърне огромния си потенциал за инвестиции в слънчева фотоволтаична енергия, който е вторият по големина в Югоизточна Европа след Албания. България е на трето място.⁶⁷ Както Северна Македония, така и България биха могли да се възползват от този **висок потенциал за възобновяема енергия**, като подкрепят малките фотоволтаични системи, енергийните общности и интегрирането на фотоволтаични електроцентрали в рамките на по-големи производствени дейности. Въпреки това институционални, финансови и технологични бариери възпрепятстват разширяването на сектора на възобновяемата енергия в двете страни. Северна Македония си е поставила за цел до 2030 г. да изгради 250 МВт покривни фотоволтаични инсталации, а до 2040 г. – 400 МВт, но към средата на 2021 г. са въведени в експлоатация едва 42 инсталации за собствено потребление.⁶⁸

⁶⁵ Рангелова, К. и др., *Устойчиво възстановяване и дългосрочна декарбонизация на Югоизточна Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2021.

⁶⁶ Приетата през 2018 г. индустриална стратегия за насърчване на зелената индустрия все още не разполага с план за действие за изпълнение.

⁶⁷ ESMAP, *Global Photovoltaic Power Potential by Country*, Washington, DC: World Bank, 2020.

⁶⁸ Energy Community Secretariat, *WB6 Energy Transition Tracker*, Vienna: ECS, 2021.

По подобен начин България забави инвестициите в зараждащия се сектор на възобновяемата енергия след бързото му разрастване в годините непосредствено след присъединяването към ЕС. Това оказва отрицателно въздействие, по-специално върху **инвестициите на малките домакинства и МСП**. България изпълни целта си за ВЕИ за 2020 г. доста по-рано и оттогава намали темпото на усилията си за зелена трансформация. Последователни правителства отказаха да обявят график за преустановяване на производството на електроенергия от въглища в България, което блокира планирането на инвестиции, свързани с енергетиката.⁶⁹ Неясната стратегия за поетапно спиране на въглищата може да провали усилията за икономическа и социална трансформация на въглищните региони, сред които е и Кюстендил, съседен на Северна Македония.

Несигурността на плановете за постепенно спиране на използването на въглища в България подкопава стратегията на страната за ускоряване на внедряването на възобновяеми енергийни източници.⁷⁰ По-високата степен на интегриране на възобновяемата енергия в системата води до цялостно понижаване на цените. Това налага правителството да пренасочи държавните приходи от продажбата на въглеродни сертификати на европейския пазар към подкрепа на нови проекти за възобновяеми енергийни източници, неизползван досега политически инструмент. Освен това правителството следва постепенно да премахне изкуствено ниските, регулирани цени на енергията, които демотивират средната класа да инвестира в подобряване на енергийната ефективност или да премине към по-чисти енергийни източници за отопление и готвене. Либерализацията на цените на енергията трябва да се прилага заедно с по-всеобхватна политика за справяне с енергийната бедност.

Инструментите за финансиране следва да **дават приоритет на конструктивните капиталовложения в интелигентните мрежи на страните**, които ще играят ключова роля за по-доброто интегриране на по-голям брой ВЕИ електроцентрали в електроенергийната система и ще подобрят управлението на нуждите от балансиране. България и Северна Македония трябва да използват фондовете на ЕС, с които разполагат, за да създадат необходимата инвестиционна среда за *масово* преминаване към възобновяеми енергийни източници под инициативата на частния сектор и гражданите, вместо сегашното съсредоточаване върху мащабни проекти с държавно финансиране. Стратегията за зелена трансформация на икономиката ще изисква радикално подобряване на качеството на управлението, включително чрез **засилване на независимостта на енергийните и антигръстовите регулатори**, премахване на изкривяващите пазара субсидии и политическите назначения в държавните енергийни компании, както и синхронизиране на инвестиционните решения с приоритетите на ЕС и региона.⁷¹

⁶⁹ Примова, Р., Владимиров, М., и Трифонова, М., *Към справедлив преход в България: Отключване на потенциала за зелена трансформация на Стара Загора, Перник и Кюстендил*, София: Център за изследване на демокрацията, 2022.

⁷⁰ Сабо, Л. и др., *Отвѣд въглищата: Стратегически план за трансформация на електроенергетиката в Югоизточна Европа*, РЕКК, 2020 г.

⁷¹ Център за изследване на демокрацията, *Сценарии за технологични и политически иновации за осъществяване на енергийния преход в България*, Policy Brief No.109, април 2022.

Иновации и цифровизация

Достъпът до и ефективното усвояване на авангардни технологии е решаващ фактор за икономическия растеж и трябва да бъде част от всяка стратегия за привличане на конструктивен капитал. България и Северна Македония се намират на **много сходни нива на развитие** на своите иновационни системи, което би могло да подпомогне сътрудничеството им в тази област. И двете страни изостават **от своите партньори в ЕС**. Въпреки че двете страни отбелязват бърз растеж в областта на цифровизацията, все още има изоставане спрямо средните нива за ЕС, по-специално що се отнася до използването на цифрови технологии в бизнес процесите и за продажби.

Европейското иновационно табло за 2022 г. показва, че България⁷² и Северна Македония заемат почти една и съща позиция в **групата на скромните (нововъзникващи) иноватори с едни от най-ниските резултати в ЕС**. И двете държави отбелязват ръст в представянето си в сравнение с базовите години 2014 и 2021. Темповете им на растеж обаче са по-ниски от нарастването на средната стойност за ЕС, което на практика увеличава изоставането спрямо средното равнище в общността.

Въпреки наличието на значително по обем финансиране от ЕС в подкрепа на иновациите след 2014 г., **България не успява да постигне националната си цел** да премине в по-високата категория на умерените иноватори и да достигне инвестиции от 1,5% от БВП за НИРД.⁷³ Всъщност изоставането на страната от средните европейски нива продължава да се задълбочава. През 2020 г. разходите за научноизследователска и развойна дейност възлизат на едва 0,85% от БВП, което е под средната стойност за света от 2,63%.⁷⁴ Светъл лъч в иновационните резултати на България е секторът на ИКТ, който вече осигурява 4,4% от приходите в националната икономика. Със силната подкрепа на ЕС България разви **жизнена общност от стартиращи предприятия и екосистема за рисков капитал**. Освен това страната натрупа ценен опит в разработването и изпълнението на действия в рамките на инструмента на ЕС за интелигентна специализация. Всички български региони имат опит с **регионални иновационни стратегии** и могат да работят с македонските власти, за да им помогнат да подобрят уменията си за програмиране на иновациите в ЕС. Единственият национален инструмент за публично финансиране в България за подкрепа на иновациите обаче остава Националният иновационен фонд. От своето създаване през 2004 г. насам Фондът разполага с много ограничени средства, средно под 5 млн. евро годишно.⁷⁵

⁷² Георгиева и Ялъмов, *Иновации.бг 2021: Възстановяване и устойчивост чрез иновации*, Фондация ПИК, 2021.

⁷³ Според Иновационната стратегия за интелигентна специализация 2014 – 2020 г. напредъкът на България в областта на научните изследвания, технологиите и иновациите се измерва със сравнителните позиции на страната в рамките на ИСС и потенциалния преход към групата на умерените иноватори. След липсата на напредък същата цел е поставена и в Иновационната стратегия за интелигентна специализация 2021 – 2027 г.

⁷⁴ European Commission, *European Innovation Scoreboard*, 2021.

⁷⁵ Георгиева и Ялъмов, *Иновации.бг 2021: Възстановяване и устойчивост чрез иновации*, Фондация ПИК, 2021.

През 2020 г. разходите за НИРД в Северна Македония възлизат на едва 0,38% от БВП, което е **малко дори в сравнение с други балкански държави**, включително България, Сърбия и Хърватия.⁷⁶ От 2008 г. насам Северна Македония има за цел да реформира и подобри бизнес средата си, за да насърчи НИРД и иновациите. Националната иновационна стратегия (2012 – 2020), приета през 2012 г., имаше за цел да стимулира конкурентоспособността и икономическото развитие, основано на знанието и иновациите.⁷⁷ В Стратегията обаче липсва план и тя не е актуализирана за периода след 2020 г. През 2022 г. Северна Македония започна разработването на **първата си стратегия за интелигентна специализация** с подкрепата на Съвместния изследователски център на Европейската комисия. Основният инструмент за публично финансиране Фондът за иновации и технологично развитие е създаден през 2013 г. с цел насърчаване на иновациите и икономиката на знанието. Той предоставя безвъзмездни средства предимно на МСП и е съфинансирал 686 проекта с инвестиции в размер на приблизително 86 млн. евро (към март 2022 г.).⁷⁸

Цифровизацията и в двете страни изостава от средното за ЕС равнище, както при домакинствата, така и при предприятията. Докато Северна Македония е водеща по отношение на достъпа до интернет и наличието на компютри, информационните технологии всъщност са по-добре интегрирани в бизнеса в България (например по-голям дял от българските компании имат реални онлайн продажби).⁷⁹ Двете страни трябва да продължат да инвестират и да изграждат екосистемите около своите **динамични сектори на информационните технологии**, за да гарантират, че те са по-добре интегрирани в националните им икономики. Добра отправна точка би могла да бъде **цифровизацията на големи традиционни сектори** в двете икономики, като туризма, селското стопанство и строителството. Това би трябвало да спомогне за разпространението на знанията, които ИТ компаниите в България и Северна Македония са натрупали чрез опита си в аутсорсинг бизнеса от САЩ и ЕС.

---

⁷⁶ World Bank, *Research and development expenditure (% of GDP) – North Macedonia*, June 2022.

⁷⁷ Antovska, M., *“Macedonian National Innovation System – States, Challenges and Perspectives”*, August 2020.

⁷⁸ European Commission, *“Innovation in formal education”*, – In: *Education and Training*, March 31, 2022.

⁷⁹ По данни от Индекса на цифрова икономика и общество (DESI) на Евростат.

КАКВО СЛЕДВА: НЕПОСРЕДСТВЕНИ ПРИОРИТЕТИ

Честите кризи и противоречия в двустранните отношения на България и Северна Македония са в ущърб на икономическото развитие на двете страни. България отложи началото на преговорите за присъединяване на Северна Македония към ЕС от 2020 г. за 2022 г., което отново разпали дългогодишните недоволства между двете страни. Този разрыв предостави политическа възможност за **противниците на интеграцията на региона в ЕС**, включително за **протежещата на Русия в двете държави**.⁸⁰ Политическата нестабилност в София и Скопие и бавният темп на интеграция в ЕС също така затвърдиха дефицитите в управлението и **уязвимостта на завладяването на държавата, като забавиха икономическото развитие и ограничиха възможностите за навлизане на конструктивен капитал**.⁸¹ Особено засегнати са **обществените поръчки и държавните помощи**, което сериозно вреди на лоялната пазарна конкуренция.⁸² **Завладяването на медиите** се утвърди още повече, като ограничи пространството за неполитизиран диалог и открита дискусия.⁸³ Тази нестабилност също така позволи на трети страни като Русия и Китай, наред с други, да се опитват да изкривяват общественото мнение и да вредят на икономическата сигурност и сътрудничеството на двете страни.⁸⁴ В резултат на това България и Северна Македония бяха сред най-силно засегнатите от руската дезинформация страни в Европа.⁸⁵ Като последствие икономическите настроения и перспективи в двете страни се влошиха.

България и Северна Македония трябва да се стремят да **приложат политическия компромис, постигнат по време на френското председателство на Съвета на ЕС**, който проправи пътя към преговорите за присъединяване на Северна Македония. За тази цел двете страни трябва да преустановят националистическата реторика и езика на омразата, а вместо това да наблегнат и да се стремят към положителни икономически възможности за взаимно сътрудничество и развитие. Решаването на нерешените двустранни въпроси също така ще повиши **устойчивостта на двете страни срещу зловредно външно влияние**. Актът за демокрация и устойчивост на Западните Балкани, който в момента е в процес

⁸⁰ Стефанов, Р., и Владимирев, М., *Кремълският наръчник в Югоизточна Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2020.

⁸¹ Стоянов, А., Герганов, А. и Ялъмов, Т., *Диагностична оценка на завладяването на държавата*, София: Център за изследване на демокрацията, 2019; Шентов, О., Стефанов, Р. и Тодоров, Б. (ред.), *Геополитика, завладяване на държавата и върхова корупция*, SELDI, 2022.

⁸² Минева, Д. и др., *Обществените поръчки в Югоизточна Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2022.

⁸³ Филипова, Р., Владимирев, М. и Герганов, А., *Противодействие на завладяването на медиите в Югоизточна Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2021.

⁸⁴ В проучване, поръчано от Европейския парламент, се посочва, че редица медии в Северна Македония, собственост на Словения или Унгария, участват активно в кампанията за дезинформация, целяща да навреди на отношенията с България. Вж. Greene, S. et al., *Mapping fake news and disinformation in the Western Balkans and identifying ways to effectively counter them*, European Union, 2021, pp. 28 and 30.

⁸⁵ Център за изследване на демокрацията, *Изграждане на устойчивост срещу завладяването на медиите в Югоизточна Европа*, Policy Brief No. 98, март 2021.

на разглеждане в Сената на САЩ, би бил положителна рамка за следване, както и Планът за действие за демокрация на ЕС. Следващите **политически препоръки** биха могли да формират гръбнака на съвместна стратегия на България и Северна Македония за привличане на повече конструктивен капитал в региона и повишаване на благосъстоянието.

Стимулиране на сътрудничеството

- Изпълнение и надграждане на политическото и практическото изпълнение на различните секторни мерки, описани в Съвместния протокол между София и Скопие от 17 юли 2022 г., а именно в следните области:
  - икономика, търговия и иновации;
  - инфраструктура, транспорт и свързаност;
  - европейско сътрудничество, екологичен преход и цифрова трансформация и върховенство на закона;
  - туризъм, култура, наука и образование, младеж и спорт.

Дейността на различните съвместни работни групи на министерско равнище трябва да бъде възобновена и изпълнена в рамките на конкретни планове за действие и срокове.

- **Обмен на опит в областта на интеграцията в ЕС**, включително чрез използване на езиковата близост на страните, което би могло да ускори транспонирането на достиженията на правото на ЕС в Скопие. България и Северна Македония биха могли да последват примера на Чехия и Словакия, които споделиха своите преводи на достиженията на правото на ЕС. Двете страни биха могли да подкрепят практически си усилия и чрез по-смело деклариране на политическа амбиция, като се споразумеят за конкретен график за работа за присъединяването на Северна Македония към ЕС.
- **Включване в планирането и изпълнението на повече съвместни проекти** в рамките на взаимно достъпните инструменти за финансиране на ЕС. България би могла да поеме водеща роля в този процес и да задели повече средства за планиране и активизиране на това сътрудничество. Като потенциален пример България би могла да се ангажира с откриването на **специален двустранен фонд за развитие на инфраструктурата** в размер на 1 млрд. евро през следващото десетилетие, което е израз на политическо желание и практическа готовност за постигане на промяна и внасяне на повече конструктивен капитал в двете страни. Освен това София би могла да увеличи финансирането на **помощта си за развитие**, предназначена за Северна Македония; това може да стане двустранно или като част от инициативи на ЕС и в сътрудничество с други донори, като норвежки, швейцарски, австрийски, италиански, словашки и американски агенции и програми за помощ – процес, който вече е започнал. Българската помощ за сътрудничество за развитие следва да се стреми да увеличи сътрудничеството между бизнеса и гражданското общество. От своя страна, Северна Македония трябва да определи механизми за значително увеличаване на сегашния си слаб капацитет за използване на нови възможности за финансиране.

- Създаване на **Фонд за сътрудничество България – Северна Македония** (по модела на Фонда за сътрудничество Швеция – Литва) за подкрепа на проекти на гражданското общество и младежта, които стимулират, разширяват и разнообразяват двустранните отношения между двете страни.
- Двете страни трябва да разработят подобни инструменти за сътрудничество в областта на **иновациите, информационните технологии и зелените технологии**. Това сътрудничество може да бъде допълнително засилено чрез програмата на ЕС за двустранно трансгранично сътрудничество Интеррег. **Българският Фонд на фондовете**, който управлява подкрепата за иновативни финансови инструменти за рисков капитал и градско развитие, би могъл допълнително да насърчи интеграцията на зараждащите се, но динамични екосистеми за стартиращи предприятия в областта на ИТ в двете страни. Министерствата на икономиката, иновациите и науката биха могли да насърчат сътрудничеството по **рамковата програма на ЕС за научни изследвания и иновации** чрез целенасочена подкрепа за изготвяне на съвместни офerti по програмата.
- Активизиране и задълбочаване на **междуинституционалното сътрудничество** между Българската народна банка (БНБ) и Националната банка на Република Северна Македония (НБСРМ). Обмяна на опит в областта на паричната политика, макропруденциалните мерки, надзорните практики, финансовите иновации и образованието с цел насърчаване на финансовата стабилност и устойчивия растеж в двете държави. БНБ би могла да подпомогне укрепването на институционалния капацитет на НБРНМ, за да може тя да изпълни изискуемите стандарти на Европейската система на централните банки.

Увеличаване на свързаността

- Инвестиране на повече усилия и ресурси за създаване на осезаеми подобрения в пътната и железопътната инфраструктура по всички гранични пунктове, което ще подобри свободното движение на стоки и хора и ще повиши военната мобилност на НАТО сред съюзниците по източния фланг.
  - Ускоряване на изграждането на новия граничен контролно-пропускателен пункт „Клепало“ между общините Струмьяни и Берово.
  - Ускоряване на развитието на **маршрута на Коридор VIII и железопътната линия** от София до Скопие. България, Северна Македония и Албания следва да предприемат съвместни действия пред Европейската комисия за включване на връзката София – Скопие – Тирана – Дуръс в маршрута на предложените нови коридори за Западните Балкани като част от развитието на новите трансевропейски транспортни мрежи (TEN-T).
- Възползване от импулса и възможностите, които предлага междусистемната газова връзка Гърция – България, и разработване на **допълнителни газови връзки между България и Северна Македония**, като същевременно се предостави на Северна Македония достъп до съоръжението за съхранение на газ в Чирен, България.

- Създаване на **пазар на електроенергия „ден напред“ в Северна Македония** като предшественик на изпълнението на пътна карта за свързване на пазарите на електроенергия на Северна Македония и България.
- **Разширяване на търговията, инвестициите и туризма.** Като обща цел двете страни трябва да **се стремят към най-бързо растящия търговски и инвестиционен оборот на съответния пазар на другата страна.**
  - Насърчаване на взаимните инвестиции, гарантиране на **защита на инвеститорите** и стремеж към интегриране на веригата на стойността.
  - Създаване на възможности за **разработване на съвместни туристически продукти** и услуги (напр. селски и екотуризъм; спа и ски турове; обекти на световното наследство на ЮНЕСКО на Балканите и др.), като се използват предимствата на традиционното био-производство и отличните селскостопански постижения.
  - **Стимулиране на ИТ сектора** да споделя опит, знания и ресурси. София би могла да се възползва от повече висококвалифицирани кадри на съвместния пазар на двете страни, докато Скопие би могло да получи достъп до динамична и добре обезпечена с ресурси инфраструктура за подкрепа на стартиращи предприятия.
  - Организиране на редовни **бизнес форуми България – Северна Македония** (и обмен на посещения на предприемачи, участие в регионални конференции, семинари, търговски панаири, изложения и т.н.) с акцент върху перспективни икономически сектори, като ИКТ, хранително-вкусова промишленост, фармацевтика и др., с цел разкриване на бизнес потенциала и постигане на съответствие между компаниите от двете страни на границата. Бизнес асоциациите, търговските камари и агенциите за насърчаване на инвестициите имат жизненоважна роля за **мобилизирание на частния сектор**. Наложително е да се положат повече усилия от тяхна страна, за да се предизвика продуктивен диалог между заинтересованите страни по въпросите на трансграничните конструктивни капиталови потоци и тяхното въздействие, както и да се повиши осведомеността и да се стимулират по-нататъшни действия.
- Насърчаване на **обмена на опит и техническа помощ (TAIEX)** за разработване на мерки и дейности за подобряване на развитието на предприемачеството и конкурентоспособността на МСП. Българските експерти биха могли да се включат в координирането на бизнес и браншовите политики в глава 20 (Предприятия и индустриална политика). Има съществени възможности за сътрудничество и обмен на информация относно модела за подкрепа на МСП и бизнес инфраструктурата, необходима за подкрепа на МСП – т.е. бизнес центрове, инкубатори, технологични центрове и др.
- Разработване, укрепване и координиране на механизми за икономическа сигурност, като например **инвестиционен скрийнинг и прилагане на икономически санкции** в рамките на ЕС, като се използва опита на страните от ЦИЕ, ЕС и САЩ. Това би могло да бъде част от цялостното укрепване на капацитета на двете държави за по-адекват-

на реакция на нарастващите хибридни заплахи. Фокусиране върху **конкретни сектори с потенциал за растеж и създаване на работни места** от двете страни на границата, в съответствие с цифровата модернизация и екологичния преход на двете икономики.

- о **ИТ секторът** в двете страни има неизползван потенциал за сътрудничество и съвместно разработване на продукти и услуги, които да се предлагат на пазарите в Европа и САЩ.
  - о Модернизиране на законодателството в областта на цифровата икономика, като например регламентиране на мрежовото финансиране, облекчаване на работните визи за чужденци от държави извън ЕС и предоставяне на възможности за инвестиране в различни пенсионни фондове; тези политики, на свой ред, ще привлекат ПЧИ и стартиращите предприятия. Създаването на **съвместен фонд за стартиращи предприятия и стимулирането на инвестициите в иновации** ще засили взаимното сътрудничество и ще затопли бизнес климата.
  - о Инвестиционните фондове, базирани в България, трябва да бъдат либерализирани и да се позволи на предприятията да бъдат регистрирани в страни извън ЕС.
- Създаване на съвместна работна група в областта на **селското стопанство**, за да се постигне напредък в прилагането на инструментите на ЕС за предприсъединителна помощ и в партньорството в областта на селскостопанските науки и обучението: производство, биопродукция и биотехнологии в селското стопанство и животновъдството. Проучване на възможностите за консолидиране на програмите за развитие на селските райони.
  - Увеличаване на усилията и отделяните ресурси за насърчаване на по-голяма **свързаност между хората**⁸⁶, като незаменим инструмент за преодоляване на разделенията от миналото.
  - Съвместно решаване на **проблемите, свързани с „изтичането на мозъци“**, които отслабват двете икономики и възпират интереса на инвеститорите. Двете страни могат да използват съществуващите знания и да въведат ефикасни политики за обратна миграция, за да привлекат квалифицирани граждани да се върнат на работа в родината (като въведат необлагаем данъчен период след завръщането, стимули за закупуване на жилища и в грижите за деца, еднократни плащания и т.н.), като използват привлекателността на съвместните си пазари. Освен това трябва да се опрости двустранният процес за получаване на разрешения за работа и пребиваване – Германия например има специален имиграционен режим за гражданите на Западните Балкани – и да се предоставят възможности за инвестиране в различни пенсионни фондове.
    - о Предоставяне на **по-добри възможности за стипендии**. Годишно около 150-250 македонски студенти започват обучението си в България; това число може да се подобри, ако българското правителство, граждански организации и университети (например Аме-

⁸⁶ Jusufi, I. et al., *From Dispute to Connectivity: Greece-North Macedonia-Bulgaria between a Difficult Past and a European Future*, Athens: Eliamep; Skopje: Analytica, 2022.

риканският университет в България) предоставят повече стипендии за редовно обучение на студенти, специализанти и докторанти от Северна Македония. Българските власти вече предлагат редица стипендии за висше образование на студенти от Северна Македония. Северна Македония следва да обмисли реципрочни мерки.

- o Създаване на институционализиран и публично финансиран **диалог за младежко предприемачество**, основан на принципите на реципрочност, взаимно разбиране и полза, по модела на Френско-германския младежки офис и Регионалния офис за младежко сътрудничество на Западните Балкани. Диалогът би могъл да организира младежки обмени, възможности за доброволческа дейност и други съвместни проекти, както и да си сътрудничи в рамките на програмите „Еразъм+“ и „Хоризонт Европа“ за развиване на предприемачески и бизнес умения.

Преодоляване на завладяването на държавата и уязвимостите за икономическата сигурност

- Войната в Украйна изисква **засилена сигурност за привличане на конструктивен капитал**. София и Скопие трябва да използват членството си в НАТО като отправна точка за **подобряване на сигурността за развитие на бизнеса**.
- България и Северна Македония трябва да се присъединят към Гърция и Румъния в **разширяването на отбранителното и икономическото си сътрудничество със САЩ**, тъй като Вашингтон остава незаменим за гарантирането на демократичния преход на целите Балкани и Черноморския регион. България трябва да се стреми да разшири ролята си в рамките на инициативата „Три морета“ и да съгласува работата си в нея с приоритетите на двустранното сътрудничество със Северна Македония.
- Стремеж към задълбочаване на **сътрудничеството в отбраната** в области със значителен потенциал, включително, но не само:
  - o Затвърждаване на военното сътрудничество с акцент върху източния фланг на НАТО като част от новите решения за адаптиране на Алианса за **възпиране и изграждане на отбранителни способности**. Освен това двете страни следва да участват по-активно в регионални инициативи в областта на отбраната и в проектите на НАТО и ЕС за военна мобилност, включително завършването на Коридор VIII и сътрудничеството в областта на отбранителната промишленост за модернизация на армиите им.
  - o Участие на Република Северна Македония в многонационалната бойна група на НАТО, сформирана в България, както и борбата с **хибридните заплахи и усилията за укрепване на киберсигурност и управление на кризи**.
  - o **Приоритетно интегрирано управление на границите**; създаване на съвместна работна група за борба с трансграничните измами, трафика на хора и контрабандата на наркотици и оръжие.

- Сътрудничество за справяне с **двойното предизвикателство на завладяването на държавата и медиите и на руската икономическа война** и влияние в региона.
  - Сътрудничество с ЕС за съвместно преодоляване на оставащите **институционални, икономически, политически и други уязвимости**, които могат да доведат до завладяване на държавата. Сътрудничество с гражданското общество за отразяване на препоръките на ЕК по Доклада на ЕС за върховенството на закона в България и по Годишните доклади за Северна Македония. Възприемане и редовно прилагане на иновативни инструменти за диагностика на завладяването на държавата и медиите като Диагностика за оценка на завладяването на държавата (SCAD),⁸⁷ Инструмента за мониторинг на прилагането на антикорупционни политики (MACPI),⁸⁸ и Системата за мониторинг на корупцията.⁸⁹ САЩ (чрез Американската агенция за международно развитие) и ЕС (чрез Генерална дирекция "Политика за съседство и преговори за разширяване") биха могли допълнително да подпомогнат процеса на взаимно обучение и обмен на опит.
  - Приоритизиране на противодействието на практиките **на завладяване на държавата от страна на Русия**, по-специално в секторите на **енергетиката и климата**. Съвместно постигане на баланс между екологичния преход, икономическата конкурентоспособност и енергийната сигурност. Един от потенциалните инструменти за по-добро планиране на **съвместното сътрудничество в областта на енергетиката** е Индексът на риска за енергийната и климатичната сигурност.⁹⁰ Индексът би могъл да осигури ползотворно взаимно разбиране на рисковете и възможностите, пред които е изправена всяка държава, и да посочи най-добрите области за интеграция в ЕС.
  - Активно противодействие на завладяването на медиите от руски интереси, както и от обвързани с тях сръбски интереси в случая на Северна Македония. Участие в текущи инициативи на САЩ и ЕС, насочени към **справяне със завладяването на медиите и дезинформацията** в цифровите и социалните медии. Обхващане на четирите елемента на завладяването на медиите: чрез собственост, чрез реклама, чрез правителството и чрез когнитивно влияние. По-нататъшно задълбочаване на сътрудничеството между медиите от двете страни с цел подобряване на журналистическите стандарти, насърчаване на положителните послания и противодействие на дезинформацията.

⁸⁷ Стоянов, Герганов, и Ялъмов, *Диагностична оценка на завладяването на държавата*, София: Център за изследване на демокрацията, 2019.

⁸⁸ Герганов, А., *Мониторинг на прилагането на антикорупционни политики във високорисковите сектори*, София: Център за изследване на демокрацията, 2021.

⁸⁹ Шентов, О., Стефанов, Р. и Тодоров, Б. (ред.), *Антикорупция презареждане: Оценка на Югоизточна Европа*, SELDI, 2014.

⁹⁰ Индекс на риска за енергийната и климатичната сигурност (ECSRI) е основан на факти политически инструмент, който проследява най-важните уязвимости в областта на енергийната сигурност и климата, пред които са изправени държавите – членки на ЕС. За повече информация вижте: Владимирова, М., Рангелова, К. и Димитрова, А., *Великият разлом: Енергийната и климатичната сигурност на Европа между зеления преход и Кремълския наръчник*, София: Център за изследване на демокрацията, 2022.

ПРИЛОЖЕНИЕ: ИЗБРАНИ МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА БЪЛГАРИЯ И СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ

Северна Македония	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Номинален БВП (млрд. евро) **	7,6	8,1	8,6	9,1	9,7	10,0	10,7
Реален БВП (годишна промяна в % по постоянни цени за 2005 г.) **	-0,5	2,9	3,6	3,9	2,8	0,2	2,7
БВП на глава от населението (евро) **	3.677,9	3.945,2	4.138,0	4.380,1	4.656,7	4.825,3	5.169,4
Инфлация (ИПЦ, годишен темп на изменение, в %) **	3,3	2,8	-0,3	-0,3	-0,2	1,4	1,5
Коефициент на безработица (дял от работната сила, средногодишна стойност) **	31,0	29,0	28,0	26,1	23,7	22,4	20,7
Публичен дълг (млн. евро) *	2,908.8	3,281.4	3,921.3	4,227.2	4,711.4	4,786.9	5,202.2
% от БВП *	38,4	40,3	45,8	46,6	48,8	47,8	48,5
Приток на ПЧИ (млн. евро) *	111,2	252,2	205,1	216,7	338,4	181,7	624,5
% от БВП *	1,5	3,1	2,4	2,4	3,5	1,8	5,8
Салдо по текущата сметка (% от БВП) **	-3,2	-1,6	-0,5	-2,0	-2,9	-1,0	-0,3
Износ (млрд. евро) ***	4,29	4,74	5,42	6,59	6,74	6,22	7,86
Внос (млрд. евро) ***	5,94	6,48	7,14	8,40	8,76	7,95	10,28
Младежи, които не работят, нито са в процес на образование и обучение, по пол (% , 15-29 години) **	32,5	31,3	31,1	29,8	24,5	26,2	...
Дял на вноса от ЕС в общия износ (%) **	77,3	77,5	80,7	82,1	81,1	80,0	77,0
Дял на вноса от ЕС в общия внос (%) **	46,2	46,3	62,4	62,4	62,9	61,9	62,0
Интензитет на НИРД (ГЕРД като % от БВП) **	0,44	0,44	0,35	0,36	0,37	0,38	...
Публични разходи за НИРД като % от БВП**	0,06	0,05	0,04	0,04	0,03	0,04	...
Лица, които имат основни или над основните общи цифрови умения (%) **							35
Разлика в заетостта между половете (% от общото население на възраст 20-64 години) **	19,4	21,2	21,9	21,4	21,3	19,9	...
Участие на възрастните в обучението (% от общото население на възраст 20-64 години) **	2,6	2,9	2,3	2,4	2,8	2,6	...
Коефициент на дългосрочна безработица (% от активното население на възраст 15-74 години) **	21,3	19,1	17,4	15,5	12,4	12,4	....
Коефициент на младежка безработица (% от активното население на възраст 15-24 години) **	47,3	48,2	46,7	45,4	35,6	35,7	...
Степен на риск от бедност (AROP) **	21,5	21,9	22,2	21,9	21,6	...	...
Очаквана продължителност на живота в добро здраве при раждане (години) *	65,2	65,3	65,5	65,9	66,1	66,1	...

България	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Номинален БВП (млрд. евро) **	50,78	53,95	59,32	66,43	68,92	70	80,33
Реален БВП (годишна промяна в % по постоянни цени за 2005 г.) **	3,43	3,04	2,76	2,69	4,04	-4,39	4,18
БВП на глава от населението (евро) **	5,700	5,910	6,120	6,330	6,630	6,380	6,690
Инфлация (ИПЦ, годишен темп на изменение, в %) **	-1,1	-1,3	1,2	2,6	2,5	1,2	2,8
Коефициент на безработица (дъл от работната сила, средногодишна стойност) **	10,1	8,6	7,2	6,2	5,2	6,1	5,3
Публичен дълг (млн. евро) *	11,611.45	13,989.45	13,030.03	12,149.33	11,978.54	14,752.62	...
% от БВП *	25,351	26,995	22,906	20,066	18,307	23,304	23,831
Приток на ПЧИ (млн. евро) *	2,221	1,488	2,007	1,810	2,221	3,625	...
% от БВП *	4,4	2,8	3,4	2,7	3,2	5,2	...
Сaldo по текущата сметка (% от БВП) **	-0,2	2,9	3,4	0,8	1,8	-0,2	-0,3
Износ (млрд. евро) ***	28,38	30,25	35,05	37,94	38,48	35,20	45,82
Внос (млрд. евро) ***	29,94	30,34	35,00	39,26	39,10	36,16	46,80
Младежи, които не работят, нито са в процес на образование и обучение (% от 15-29 години) **	22,2	22,4	18,9	18,1	16,7	18,1	17,6
Дял на вноса от ЕС в общия износ (%) **	62,4	63,9	61,2	65,2	64,2	65,5	66,7
Дял на вноса от ЕС в общия внос (%) **	62,5	64,1	62,4	62,1	61,2	61,0	60,6
Интензитет на НИРД (ГЕРД като % от БВП) **	0,95	0,77	0,74	0,75	0,83	0,85	...
Публични разходи за НИРД като % от БВП **	0,2	0,16	0,17	0,17	0,21	0,22	...
Лица, които имат основни или над основните общи цифрови умения (%) **							31
Разлика в заетостта между половете (% от общото население на възраст 20-64 години) **	6,3	6,8	7,6	7,7	8,1	8,3	8,4
Разлика между половете в заетостта на непълно работно време (% от общото население, на възраст 20-64 години) **	0,1	0,0	-0,1	-0,1	0,0	0,1	0,5
Участие на възрастните в обучението (% от общото население на възраст 20-64 години) **	2,0	2,2	2,3	2,5	2,0	1,6	1,8
Коефициент на дългосрочна безработица (% от активното население на възраст 15-74 години) **	6,1	5,0	3,9	3,6	2,9	2,7	2,6
Коефициент на младежка безработица (% от активното население на възраст 15-24 години) **	24,7	20,4	16,1	15,9	12,1	17,4	15,8
Степен на риск от бедност (AROP) **	22,0	22,9	23,4	22,0	22,6	...	...
Държавни разходи за образование на ученик (% от БВП на глава от населението)	30	33	32	34	31	31	...
Очаквана продължителност на живота в добро здраве при раждане (години) *	65,9	66,0	66,1	66,2	66,3	66,3	...

Източник: *: База данни на World Economic Outlook; **: Евростат; ***: MAKStat.

